

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 37.091(497.4Kočevje=112.2)"18"

Prejeto: 10. 11. 2006

Branko Šuštar

dr. zgodovine, muzejski svetovalec, Slovenski šolski muzej, Plečnikov trg 1, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: branko.sustar@guest.arnes.si

Zgodba z nagrobnika prvega učitelja na šoli Smuka/Langenthon na Kočevskem okoli leta 1888

IZVLEČEK

Med redkimi ohranjenimi materialnimi pričevanji kulturne dediščine nekdanjega stoletnega nemškega jezikovnega otoka na Kočevskem, ki je živel od srede 14. stoletja do zime 1941/42, so tudi posamezna delno ohranjena pokopališča. Na pokopališču Stari Log/Alttag je tak nagrobnik Franzu Kuglerju, ki se je ponesrečil januarja 1888. Spomenik so mu postavili učiteljski kolegi. Kugler je bil rojen 1861 v Poljčanah na Štajerskem, obiskoval je meščansko šolo v Celju, živel v družini železničarja (kretnika) tudi v Laškem in se šolal na učiteljski v Ljubljani, kjer je 1882 maturiral. Zgodba prvega učitelja na enorazredni ljudski šoli z nemškim učnim jezikom Smuka/Langenthon, ustanovljeni leta 1882, je sestavljena iz drobnih podatkov v arhivskih in tiskanih virih o šolstvu na tem delu Kočevske. Šola je v tem kraju delovala do ukinitve leta 1958.

KLJUČNE BESEDE

Kočevska, kočevski Nemci, Smuka/Langenthon, Stari Log/Alttag, meščanska šola Celje, učiteljske Ljubljana, nemško šolstvo, učitelj Franz Kugler, pokopališče, nagrobniki, zgodovina šolstva

SUMMARY

A STORY FROM THE TOMBSTONE OF THE FIRST TEACHER AT THE SCHOOL SMUKA/LANGENTHON IN KOČEVSKA REGION AROUND 1888

Among the rare preserved material witnesses of cultural heritage of the onetime centenary German language island in the region of Kočevska region that lived from the middle of the 14th century to the winter 1941/42, are singular partly preserved cemeteries. At the cemetery Stari Log/Alttag is one such tombstone to Franz Kugler who had an accident in January 1888. His fellow teacher colleagues raised the tombstone. Kugler was born in 1861 in Poljčane in Styria, visited secondary school in Celje, lived in the family of a railwayman (switchman) in Laško as well and studied at the college of education in Ljubljana from which he graduated in 1882. The story of the first teacher at a one-class primary school with German language of teaching, Smuka/Langenthon established in 1882, is composed of scarce data from archival and printed sources on education in that part of Kočevska region. The school was in operation until its cancellation in 1958.

KEY WORDS

Kočevska region, the Kočevje Germans, Smuka/Langenthon, Stari Log/Alttag, secondary school Celje, college of education Ljubljana, German educational system, teacher Franz Kugler, cemetery, tombstones, history of education

"Jo kreneš gredoč po ljubljanski cesti od mesta Kočevja nad pivovarno pri prvem lesem kažipotu na desno po ozkej, kantonskeji cesti vijočeji se mej stelniki in nizkim, malovrednim grmovjem, spuščajoč se sedaj navkreber, sedaj navzdol, prideš v Malo goru..."¹ beremo v zapisu leta 1887 o začetku poti med Kočevjem in dolino reke Krke. Med bogatimi gozdovi srečamo tudi naselja: tako se odpre svet pred Starim Logom, ko nas danes že v začetku vasi preseneti obsežno pokopališče, ki je moralo pripadati pomembnejšemu središču, kot je današnja vas. Med še kar številnimi starejšimi nagrobniki, ki z nemškimi napisi pričajo o delu zgodovine nekdanjega nemškega jezikovnega otoka na Kočevskem, lahko hitro opazimo tudi enega, ki stoji v spomin na učitelja. Nam lahko kaj pove nagrobnik, ki ga je dobil v spomin neki "Franz Kubler", svojčas "Lehrer in Langenton", dokler se ni ponesrečil prve dni leta 1888 v šele 27. letu svojega življenja? Od kod torej "učitelj v Langentonu", pokopan v Starem Logu, vasi z nemškim imenom Alttag?

Stari Log/Alttag in Smuka/Langenthon

Pokopališče v Starem Logu,² na katerem so leta 1996 med urejevanjem in obnovo odkrili pod raslo goščo 45 starih kočevarskih nagrobnikov,³ že doslej ni ostalo neopaženo raziskovalcem Kočevske, saj ga s fotografijo predstavlja tudi zbornik o pokopališki kulturi na Slovenskem (1999),⁴ podrobneje pa monografiji o pokopališčih na Kočevskem (2002) in o dejavnosti nemških društev pri nas (2004).⁵ Od 176 vasi na nekdanjem nemškem je-

zikovnem otoku na Kočevskem je bila konec druge svetovne vojne polovica (t. j. 89) opustošenih in od 39 tamkajšnjih starih pokopališč je večina odstranjenih. Med pokopališči, ki so ohranila svojo namembnost, je tudi to v Starem Logu. Pokopališče nekdanj največje vasi na Kočevskem leži na začetku naselja in sodi med tri tamkajšnja večja pokopališča, saj so tja pokopavali s širšega področja župnije. Pokopališče je nastajalo po letu 1824 in ga danes sestavljajo tri vrste grobov: grobovi nemških staroselcev, slovenski grobovi in grobišče ustreljenih med italijansko ofenzivo avgusta 1942 – spomenik so jim postavili julija 1960 – ter spomenik tudi tedaj padlemu pesniku Miranu Jarcu. Na začetku pokopališča stoji od leta 1997 še en spomenik, simbolično postavljen v novejšem času "vsem pokojnikom Kočevske dežele/allen Toten des Gottscher Landes", kot priča štirijezični napis (še v kočevarščini in angleščini). Kot lahko preberemo na notranji strani zidu na napisni plošči iz leta 2002 leta, so pokopališče urejali v sodelovanju domačinov, kočevarskih društev ter uradne Slovenije in Avstrije.⁶ Starološko pokopališče prekriva nizka trava in na tej zeleni podlagi je postavljenih in obnovljenih 45 še ohranjenih nagrobnikov Kočevarjev staroselcev in dva križa z 71 imeni pokopanih od leta 1867 naprej. Med njimi je izmed enajstih spomenikov še iz 19. stoletja tudi ta, popisan pod številko 31, ki je postavljen leta 1888 umrlemu učitelju in tako priča tudi o preteklosti šolstva. Ker so prav "pokopališča najpomembnejši materialni ostanki, ki pričajo o obstoju kočevskih Nemcev sredi slovenskega ozemlja", kot lahko potrdimo ugotoviti v raziskavi dr. Mitje Ferenc in mag. Gojka Zupana (2002),⁷ se lahko ustavimo ob zgodbi o šolstvu na majhnem delu Kočevske, ki jo sporoča učiteljski nagrobnik.

Stari Log je konec 19. stoletja predstavljal pomembno središče na Kočevskem. Kot župnijsko središče je obsegalo tudi prav tako kočevarsko vas Langenthon – s slovenskim imenom Smuka. Od tod je bilo do Starega Loga po okrajni cesti proti jugu 5 km (in še 15 do Kočevja) ter do Dvora po isti cesti, a v drugo smer, na sever 9 km. Vozni kolovoz je vodil od Smuke na vzhod v Doljno Toplo Reber, ki je bila oddaljena 4 km, prav taka pot pa je proti zahodu pripeljala v Hinje. "Starilog

* Za pomoč pri zbiranju ilustrativnega gradiva k članku se posebej zahvaljujem Muzeju novejšje zgodovine v Ljubljani, Enoti ZAL za Dolenjsko in Belo krajino v Novem mestu ter g. Johnu B. Gladitschu (www.pipeline.com/~jbgld/Gottschee.html).

1 Tomšič, *Kočevsko okrajno glavarstvo 1887*, str. 78.

2 Za kraje, ki so bili v obravnavanem času večinoma naseljeni z nemškimi Kočevjarji in so imeli običajna nemška imena, te v besedilu navadno enkrat navajamo v slovenski in nemški obliki, nato pa uporabljamo le današnje slovensko krajevno poimenovanje. – Dolnja Topla Reber/*Unterwarmberg*, Gorenja Vas/*Obrern*, Grčarice/*Masern*, Kočevska Reka/*Rieg*, Koprivnik/*Nesselthal*, Kot/*Winkel*, Kunče/*Kuntschen*, Kristlerji/*Kristel*, Mavrlen/*Maiele*, Borovec/*Morobitz*, Ovčjak/*Schätlein*, Poljanice/*Kočevske Poljane*/*Pöllandl*, Polom/*Ebenthal*, Smuka/*Langenthon*, Stara cerkev/*Mitterdorf*, Stari Log/*Alttag*, Svetli Potok/*Lichtenbach*.

3 Simona Fajfar, Del pokopališča spominski park, *Delo*, 12. 11. 1996, str. 5. – Hans Ivan Jaklitsch, Čas bistri kalnost novejšje zgodovine, *Dolenjski list*, 16. 11. 1997.

4 Ložar Podlogar, Vtisi z dolenskih pokopališč, str. 135 (Pokopališče Stari Log, foto M. Kundegraber, 1997) in str. 140 z omembo drugih pokopališč kočevarskih vasi.

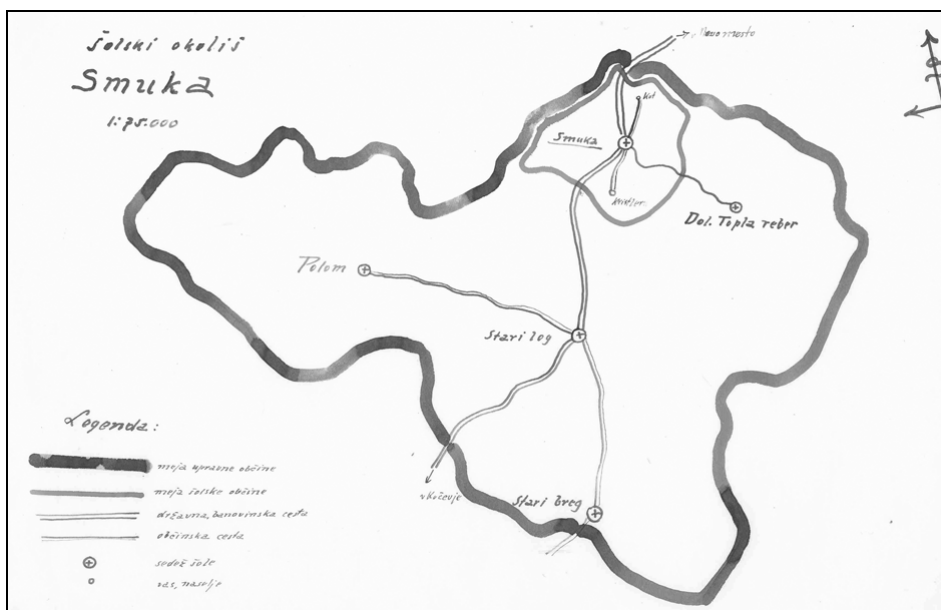
5 Ferenc, Zupan, *Pokopališča in nagrobniki kočevskih Nemcev*. – Pokopališče v Starem Logu in dileme ob njegovi obnovi so našle mesto tudi v živahno napisanem in opaženem delu z bogato dokumentacijo: Auersperger, *Iskalci grala. Poskus oživljanja nemške manjšine v Sloveniji*, str. 122–125, 133–143.

6 Auersperger, *Iskalci grala*, str. 136 objavlja fotografijo obeliska, predstavlja pa širše razmere ob obnovi pokopališča.

7 Ferenc, Zupan, *Pokopališča in nagrobniki kočevskih Nemcev*, str. 11–12, 15, 208, 214, 218. Spomenik je v monografiji popisan in vrisan v načrt pokopališča pod št. 31. Priimek je tam sicer predstavljen kot "Kübler", torej z "u" s preglasom. A morda je to (najbrž pa ne zapisan "b" namesto pravilnega "g" pri učiteljevem priimku) lahko tudi napaka pri obnovi leta 1996, ko so napise poudarili s črno barvo. Prim.: prav tam, str. 208, fotografija str. 218.

Pokopališče v Starem Logu pri Kočevju (foto: B. Šuštar, 2006).

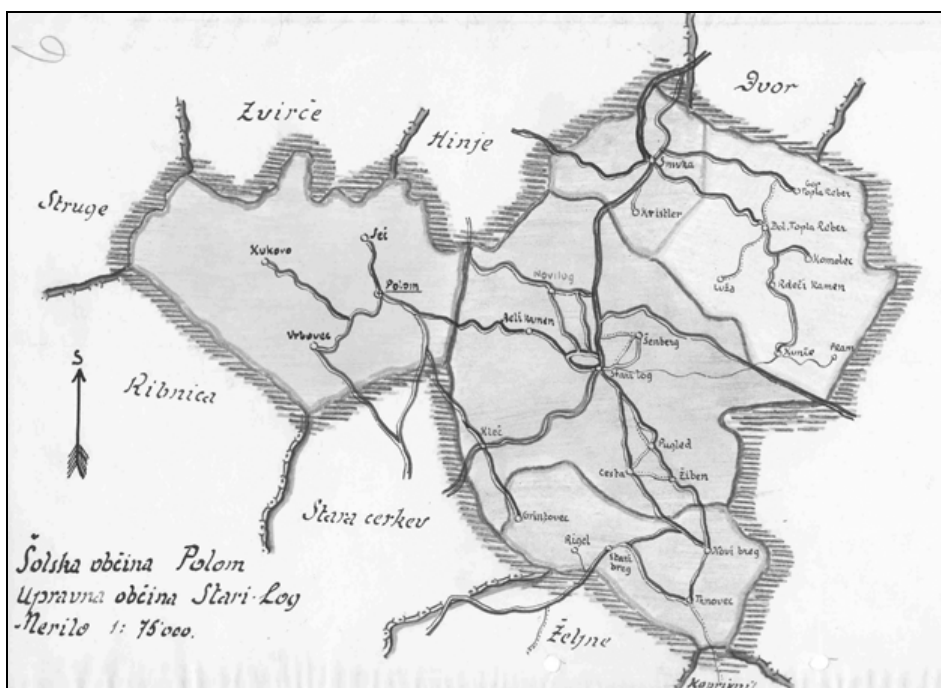

Šolski okoliš Smuka okoli 1930 (SŠM, dokumentacijska mapa OŠ Smuka).

(402 m v.) je največja vas na Kočevskem, kajti šteje 100 hiš in 552 prebivalcev", so leta 1887 zapisali učitelji okraja kočevskega in predstavili kraj kot sedež župnijskega urada, c. kr. pošte, dvorazredne ljudske šole in občinskega predstojništva" za 7 vasi (221 hiš, 1053 prebivalcev).⁸ Meje župnije (od za-

četka 16. stoletja do 1783 še vikariat) so bile sprva tudi meje šolske občine. Pouk so imeli od začetka 19. stoletja, od 1822 je stalo šolsko poslopje, od konca 70. let 19. stoletja je bila šola dvorazredna. Leta 1879 sta se od šolske občine Stari Log odcepili Smuka (61 hiš, 354 prebivalcev) in Kunče/Kunt-schen s 13 hišami in 61 prebivalci, ki sta sestavljali občino Smuka v novomeškem "rudolfovskem"

⁸ Tomšič, Ivanc, *Kočevsko okrajno glavarstvo 1887*, str. 80, 82, 84.

Naselja na območju upravne enote Stari Log s šolskimi okoliši okoli leta 1930. Smuka in Dolenja Topla Reber sta na SV občine (SŠM, arhivska zbirka, šolski list OŠ Polom, okraj Kočevje).

okraju) in 1881 še šolska občina Stari Breg/Altbacher, a tamkajšnji šoli sta pričeli delovati pozneje.⁹

Če je bila bližnja vas Polom/Ebenthal na meji kočevskega jezikovnega področja in so leta 1911 znali vsi prebivalci slovensko in nemško, ter je štetje leta 1910 poznalo le 5 Slovencev (1890 še 35), pa je bila Smuka po ugotovitvah Anteja Bega "čisto nemška občina". Smuka je postavljena na lepem, sončnem in proti Suhi krajini razglednem pobočju z jasami in košeninami med gozdnim svetom, na prehodu iz doline reke Krke proti Kočevski. Leta 1890 je štela ta občina v krajih Smuka, Frata, Komolce, Kunče, Luža, Rdeči Kamen, Spodnja in Gornja Topla Reber 894 Nemcev in 91 Slovencev, deset let zatem, leta 1900 pa 819 Nemcev in 26 Slovencev. Od tega je bilo na Smuki 1890 še 41 Slovencev med 297 Nemci, 1900 pa samo 9 Slovencev in 313 Nemcev. Ostali kraji v občini, razen Frate, so bili vedno samo nemški. Tudi občinski odbor je bil le nemški in prav tako sta bili čisto nemški obe šoli na Smuki in v Dolnji Topli Rebrji z nemškim učiteljstvom. Šolski stavbi so postavili s prispevki Schulvereina in dežele.¹⁰

⁹ Prav tam, str. 79, 83, 84. Čeprav je že 1881 v Starem Bregu hotel nemški Schulverein postaviti šolsko poslopje, če bi le posestniki poskrbeli za prevoz, "no – ljudstvo nij bilo s tem zadovoljno", pa leta 1887 še niso imeli šole.

¹⁰ Beg, *Slovensko-nemška jezikovna meja*, str. 19–20. Za šolsko poslopje, postavljeno leta 1881 v Topli Rebrji je

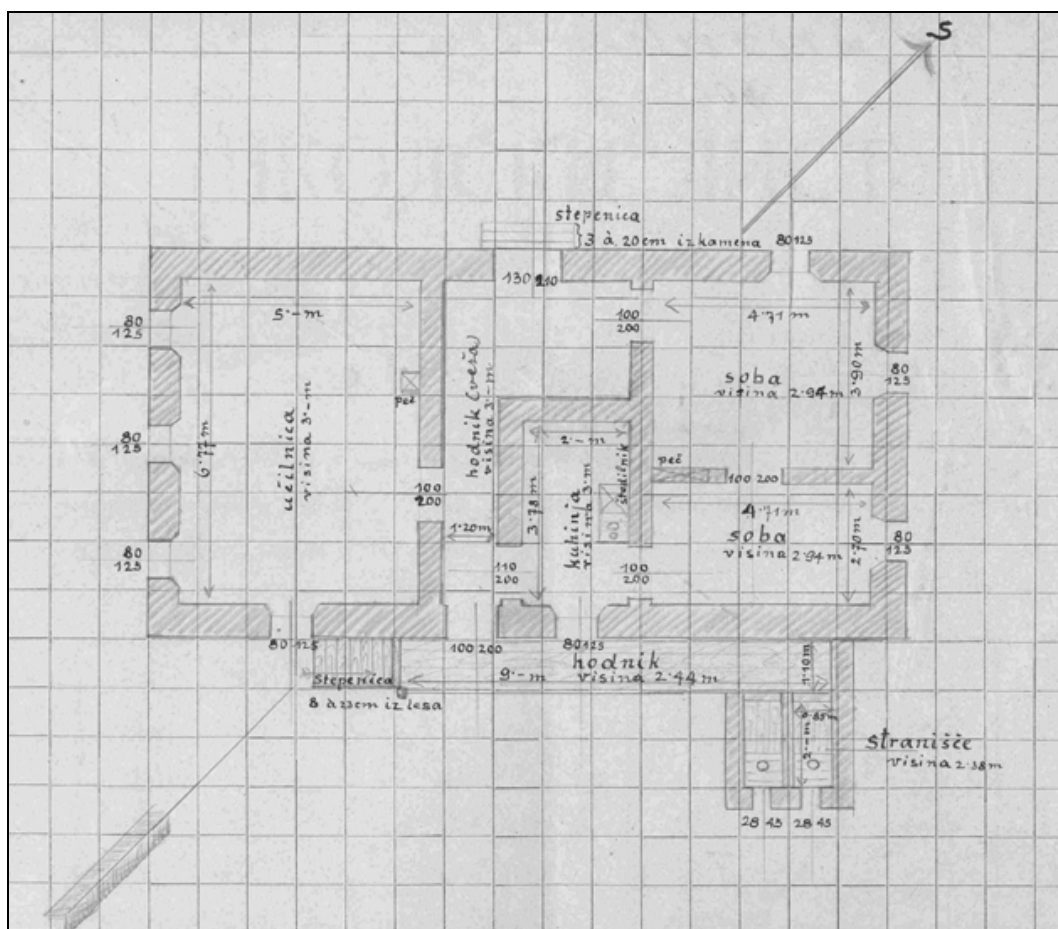
Leta 1929 je med pregledom šolstva predstavljen šolski okoliš Smuka (tedaj kot del upravne občine Stari Log) z vasjo Smuka (71 hiš) ter zaselkoma Kot (3) in Kristlerji (2 hiši) ter 76 šoloobveznimi otroki.¹¹

Pot do šole na Smuki

Gradnja šolske stavbe in nastanek redne šole na Smuki sodi v začetni čas večjega razvoja šolstva na Kočevskem, ki ga je podpiralo in spodbujalo tudi od leta 1880 delujoče Nemško šolsko društvo (Deutscher Schulverein). To gotovo ni bilo sporno tam, kjer je živel nemško prebivalstvo, bolj zapleteno je bilo v narodnostno mešanih krajih na Kočevskem, povsem drugače pa lahko ocenjujemo odpiranje nemških šol za slovenske otroke. Leta 1882 sta nastali zasebna "šulferajnska" šola Mavrlen/Maiele in javna osnovna šola na Smuki, nato pa je do leta 1910 nastalo na Kočevskem še več kot ducat novih šol z nemškim učnim jezikom. Pravzaprav so okoli leta 1880 v tedanji občini Smuka gradili kar dve šoli: v Dolnji Topli Rebrji/Unterwarmberg je občinski urad vabil na odprtje

daroval cesar 200 gld, Schulverein 1000 gld in deželni odbor (kar presenetljivih) 4000 gld, za stavbo šole na Smuki pa Schulverein 1000 gld in dežela (le) 400 gld. Prim. še: Hrovat, *Novomeško okrajno glavarstvo*, str. 66, 67.

¹¹ SŠM, arhivska zbirka, Šolski listi Okraj Kočevje: OŠ Smuka, 1929.

Tloris šolskega poslopja na Smuki z učilnico in učiteljskim stanovanjem, kakršno je bilo že za časa prvega učitelja Franza Kuglerja (SŠM, arhivska zbirka, šolski list OŠ Smuka, okraj Kočevje, 1929).

novega šolskega poslopja že jeseni 1881,¹² naslednje leto pa so dogradili še šolo v občinskem sedežu na Smuki. Tam so šolo pričeli graditi leta 1879. Tako zatrjuje šest desetletij pozneje kratki oris zgodovine šole na Smuki, ki poroča, da so vaščani na pobudo posestnika (in nato tudi voditelja krajnega šolskega sveta) Andreja Finka iz Kota/Winkel 27 tedaj šele pričeli "prikupljati material" in ga zastoj vozili.¹³ Res je občina v začetku leta 1879 poročala Okrajnemu šolskem svetu v Novem mestu o začetku žganja apna za šolsko stavbo.¹⁴ Ko je moral zatem še vsak posestnik prispevati po goldinar, nato pa 5 goldinarjev, so sprejeli tudi 1000 podarjenih gld kot prispevek nemškega šolskega društva Deutscher

Schulverein za šolo z nemškim poukom.¹⁵ Občina je za prispevek h gradnji šolske stavbe zaprosila leta 1881 tudi deželo Kranjsko, a po kar obsežnem in uspešnem dopisovanju je deželni šolski svet odobril ne prav visok prispevek 400 gld in določil, da morajo biti gradbena dela končana v treh letih,¹⁶ a so bila že prej. Čeprav ni šlo lahko, saj leta 1881 posestniki iz vasi Kristel/Kristlerji za gradnjo šolske stavbe na sedežu občine niti vedeti niso hoteli.¹⁷ O napredku gradnje je občina leta 1882 seznanjala novomeški okrajni šolski svet in ko so šolo julija 1882 v glavnem zgradili, so svet obvestili tudi o tem.¹⁸ Stavbišče za enorazredno šolo, ki so

¹² ZAL, NME 14, Indeks 1881: Langenthon; 713, 739. – Fotografijo tega poslopja okoli 1930 iz fototeke SŠM objavlja M. Ferenc, Kočevska, str. 84.

¹³ SŠM, dokumentacija, OŠ Smuka, C. Muc: Kratak oris zgodovine in razvoja ljudske šole na Smuki, 1939. – ZAL NME 14, Indeks 1882: Langenthon, 793. Tam se omenja "And. Fink, Obmann des Ortsschulrathes".

¹⁴ ZAL, NME 14, Indeks 1879: Langenthon, 309.

¹⁵ Linhart, Deutscher Kalender für Krain 1889, str. 82–83. – Poleg Smuke so tedaj omenjali podporo društva Deutscher Schulverein gradnji šolske stavbe za javno šolo še v nekaterih krajih (Svetli Potok/Lichtenbach, D. Topla Reber/Unterwarmberg: "Schulhausbau vom deutschen Schulverein unterstützt!"), drugod pa je to društvo stavbo zgradilo (Ovčjak/Schäflein, Grčarice/Masern) ali pa je imelo zasebno šolo (Mavrlen/Meierle).

¹⁶ ZAL, NME 14, Indeks 1881: Langenthon 39 sl.

¹⁷ ZAL, NME 14, Indeks 1881: Langenthon 199.

¹⁸ ZAL, NME 14, Indeks 1882: Langenthon 285, 308, 429, 484 (julij 1882).

ga leta 1881 poiskali¹⁹ zraven podružnične cerkve sv. Roka, ni bilo veliko, saj je merilo 309 m². Stavba je bila zidana iz kamna in še aprila 1929 pokrita z deskami. Edina učna soba je bila visoka 3 m in je merila 6,77 m x 5 m. S poukom v enorazredni šoli so pričeli jeseni 1882,²⁰ ko so poprej oblasti odobrile uradno ustanovitev šole, poskrbele za plačo in poiskale učitelja za novo šolo.

Tako so poleti 1882 učitelji v novomeškem okraju ugotavljali, da bodo jeseni potrebovali deset *"izprašanih učiteljev"*, saj so ponekod poučevali še pomožni učitelji, drugod duhovniki, tri enorazrednice so razširili v dvorazredni šoli *"in na Smuki bodo se nova odprla."* A skoraj vsem tem službam so določili najmanjše učiteljske plače, svoje delo pa učitelji niso imeli za prav lahko. *"Po letu otroci rajši na paši 'svinjko pasejo, kozo spodbijajo' in ptiče zatirajo, nego da bi si v šoli možjane napejali; in po zimi? Ta čas jih tudi to pa to odteguje šoli"*, kot je tedaj zapisal poleti 1882 v listu 'Učiteljski tovariš' le s psevdonimom podpisani učitelj novomeškega okraja. Tudi zaradi skromnega plačila so učitelji videli svoje delo kot *"mučno, jako mučno"*, saj so jim nalagali *"obilo posla"*, velikokrat pa so želi nehvaležnost. *"Le v tem, da mu vest ne more očitati, da je izpolnjeval svoje dolžnosti slabo, najde vsikdar zadovoljno zadostenje za mnoge krivice, in novih spodbudnih moči, da lažje nosi težko breme svojega stanu."*²¹

"Na novoustanovljeni enorazrednici v Smuki" so tako konec avgusta 1882 v listu 'Slovenski narod', 1. septembra pa tudi v 'Učiteljskem tovarišu' in v 'Popotniku' razpisali prosto učiteljsko mesto za letno plačo 400 gld in stanovanjem. Rok za prijave je okrajni šolski svet v Novem mestu postavil za 18. september, a nemara so prošnje sprejemali še kakšen dan kasneje. Plačilo je bilo še za 50 gld manjše kot na dveh drugih enorazrednicah v okraju,²² a službeno mesto na Smuki vseeno ni ostalo prazno. Sredi oktobra 1882 so med spremembami učiteljstva na Kranjskem v slovenskem učiteljskem listu objavili, da pride *"g. F. Kugler v*

*Langenthon."*²³ Prav posebej se niso vznemirjali ne zaradi le slovenskega imena v razpisu, ne zaradi le nemške oblike krajevnega imena med novimi nastavitvami učiteljstva. Z rednim šolskim poukom so pričeli oktobra 1882,²⁴ ko je na novi enorazrednici pričel poučevati imenovani novi učitelj. A povsem brez pouka tudi tu prej niso bili, saj je še pred začetkom uradne šole na Smuki deloval nadgozdar Johann Scherko kot zasebni učitelj vsaj v letih 1880 in 1881.²⁵

Šola na Smuki in šole v sosesčini

Kot začasnega (provizornega) učitelja, službujočega od 1882 tako najdemo Franza Kuglerja (rojena 1861 na Štajerskem) še v šolskem letu 1884/1885 na Smuki na enorazredni ljudski šoli, kakršnih je bilo v novomeškem okraju še sedemnajst. Med učiteljstvom tega okraja je bil doma s Štajerske tudi skoraj tri desetletja starejši nadučitelj dvorazrednice v Prečni, drugi so bili večinoma rojeni na Dolenjskem, nekateri v Ljubljani in na Gorenjskem.²⁶ Če si najprej pogledamo šole okoli Smuke in med službujočimi šolniki, naj posebej opozorimo na izkušenega učitelja Borštnika v Hinjah in mladega učitelja Jaklitscha v Poljanicah/Kočevskih Poljanah/Pöllandl, ki imata v tej zgodbi posebno mesto. V ne tako oddaljenem Ambrusu je tedaj na enorazrednici služboval učitelj Janez Jarm (roj. 1835 pri Sv. Lovrencu na Temenici). Poučeval je od 1857, ko je postal prvi učitelj v Hinjah in v letu 1879 od tam odšel v Poljanice pri Dolenjskih Toplicah,²⁷ ki jim rečemo danes Kočevske Poljane. V bližnjih Hinjah, do katerih je bilo s Smuke po voznem kolovozu proti zahodu 5 km, je bil na enorazrednici v 80. letih začasni učitelj Anton Kadunec (roj. 1855 v Žužemberku), od jeseni 1886 pa je dobrih 100 učencev poučeval Pavel Borštnik, rojen 1842 v Cerkljah. Borštnik je v Hinjah poučeval v šolski stavbi, ki je bila zgrajena leta 1871, a bolj slabo in v njej je bila *"pod šolsko izbo ... soba za spraševanje odraščanih ljudi in hlev za goveda."* Učitelj Borštnik je bil v učiteljski službi že

¹⁹ ZAL, NME 14, Indeks 1881: Langenthon 178.

²⁰ SŠM, dokumentacija: OŠ Smuka, Kratek oris zgodovine, 1939 (Ciril Muc) in Šolska popisnica, 1923 (Jos. Samide). – Cerkev na Smuki, ki je še stala leta 1947, omenja M. Ferenc, Kočevska, str. 103.

²¹ Efendija (psevdonim), Iz Novomeškega okraja, UT, 1. 7. 1882, str. 205–206.

²² Razpisane učiteljske službe v šolskem okraju Rudolfovo, v: Slovenski narod, 28. 8. 1882, str. 3. – Razpisi učiteljskih služb. Na Kranjskem. V Novomeškem šolskem okraju, UT, 1. 9. 1882, str. 271. – Razpisi učiteljskih služb. Na Kranjskem, v: Popotnik 1. 9. 1882, str. 271. – Kot kaže, pa v nemško pisanem glasilu Laibacher Schulzeitung obvestila novomeškega okrajnega šolskega sveta o teh razpisanih mestih sploh niso objavili. – Kuglerjeva prijava za učitelja na Smuki. ZAL, NME 14, Delovodnik, 1882; 641 (21. september).

²³ Premembe pri učiteljstvu. Na Kranjskem, UT, 15. 10. 1882, str. 320. – ZAL NME 14, Indeks 1882; 285, 429, 484: Kugler Franz Lehramtskandidat um die Lehrerstelle in Langenthon.

²⁴ SŠM, dokumentacija, dokumentacijska mapa OŠ Smuka. – Zapis iz leta 1939 omenja odprtje šole 15. 10. 1882, zapis iz leta 1923 pa 23. 10. 1882.

²⁵ ZAL, NME 14, Indeks 1880: 637 (Delovodnik k 1880: 637, Dopis Občine Smuka Okrajnemu šolskemu svetu v Novem mestu 17. 10. 1880); 1882, Langenthon, 82.

²⁶ Imenik, 1885. Novomeški šolski okraj, str. 63–69. Nadučitelj v Prečni pri Novem mestu Jernej Pirnat, roj. 1832 v Cirkovcah na Štajerskem, poučeval od 1856, str. 65.

²⁷ SŠM, dokumentacijska mapa OŠ Hinje. – Lokales. Veränderungen im Lehrerstande. Herr Johann Jarm..., LSch, 10. 6. 1879, str. 169.

od 1864 in je služboval kot začasni učitelj v Kočevski Reki/Rieg do 1879 in nato v Spodnjem Logu, leta 1885 v Banjaloki, pozneje v Hinjah in nato spet v Spodnjem Logu.²⁸ Na drugo stran s Smuke je bilo po okrajni cesti proti severu kar 9 km navzdol v dolino reke Krke do Dvora pri Žužemberku, kjer je bila velika enorazrednica. Leta 1888 so imeli kar 175 učencev, ki jih je od marca 1883 poučeval Jakob Koželj. Bil je rojen v Gorjah na Gorenjskem 1837, učiteljeval je od 1857, in to na Dvoru do marca 1899.²⁹

Poleg teh slovenskih šol v Hinjah, Ambrusu in na Dvoru so bile Smuki bližnje tudi šole na nemškem jezikovnem področju. Pravzaprav je bila še najbližja šola na področju iste upravne občine Smuka v Dolnji Topli Rebri, ki je bila oddaljena po voznem kolovozu 4 km proti vzhodu. Topla Reber je dobila šolsko poslopje leta 1881, torej leto prej kakor Smuka, kjer je bil sedež občine. Z rednim poukom so pričeli 23. oktobra 1881, še prej pa je občinsko predstojništvo povabilo na slovesno odprtje šole. Šolsko stavbo so zgradili s prispevkom kneza Karla Auersperga (les in zemljišče), deželnega šolskega sveta (200 gld), Schulvereina na Dunaju (1000 gld) in cesarja Franca Jožefa (200 gld). Leta 1885 je poučeval kot začasni učitelj Ferdo Šarc, leta 1863 rojeni Ljubljčan, ki je končal učiteljske leta 1883, a je že 2. februarja 1887 umrl v domačem kraju, na šoli pa ga je nasledil Ivan Jaklič/Johann Jaklitsch, ki je tam dočakal tudi stalno namestitev,³⁰ a ni dolgo ostal. Ob izidu učiteljskega Imenika leta 1888 se navaja učiteljsko mesto na tej enorazrednici s 56 učenci kot prazno, 1889 pa je tam služboval kot pomožni učitelj Matija Hiti. Učitelji v tem kraju sredi kočevskih gozdov niso dolgo zdržali. V prvih 60 letih šole se je pri poučevanju na tej enorazrednici zamenjalo 35 učiteljev.³¹

Sosednja šola v župnijskem središču Stari Log, do katerega je bilo s Smuke po okrajni cesti 5 km proti jugu, pa je bila velika dvorazrednica s kar 250 učenci in je sodila že v kočevski okraj. Leta 1885 sta tam službovala nadučitelj Štefan Tomšič (rojen 1853 v Velikih Laščah, učiteljeval od 1874) in začasni učitelj Janez Jaklič. Johann Jaklitsch je bil Kuglerjev vrstnik, doma na Kočevskem (roj. 1863 v Gorenji Vasi/Obrern). Po četrtem letniku

gimnazije v Kočevju je odšel na učiteljske v Ljubljano. Tu je bil med dijaki nemške narodnosti in je bil v letu Kuglerjeve mature še tretješolec. Učiteljsko maturo je Jaklitsch napravil leta 1883 in se nato zaposlil v šolstvu.³²

Šola je imel tudi Stari Breg, do koder je bilo s Starega Loga proti jugu več kot 6 km, a je delovala šele od leta 1898 naprej. Šola je bila tudi v vasi Polom, do koder je vodila še po 1. svetovni vojni le slaba 7 km dolga pešpot s Starega Loga proti zahodu. Najprej je poučeval kar župnik, leta 1866 pa so odprli enorazrednico z nemškim učnim jezikom v novo zgrajenem poslopju. Na šoli je bilo leta 1885 nekaj nad 100 otrok (79 v vsakdanji šoli in 25 v ponavljalni), nato je število učencev raslo (1895 jih je bilo kar 175), se zmanjševalo in v obdobju med obema vojnoma so imeli tam okoli 60 do 70 šolarjev. Učitelji, med njimi sprva kar nekaj Slovencev, so bili na šoli le krajši čas. Med letoma 1883 in 1891 je poučeval Jurij Erker iz učiteljske družine s Kočevskega (roj. 1862 v Stari cerkvi/Mitterdorf pri Kočevju, poučeval od 1881).³³ V času nestrpnosti po 1. svetovni vojni s politično prevlado stališč in uveljavljanjem nemškega "državnega jezika" nad koroškimi Slovenci na avstrijskem Koroškem in italijanskega nad Slovenci na Primorskem pod Italijo tudi pri nas ni šlo brez državnega spodbujanja pouka "državnega jezika", t. j. na Kočevskem slovenščine. Za razmere manjšinskega šolstva po 1. svetovni vojni, ko so bili uveljavljeni omejevalni pogoji za vpis in pogojevali nemške razrede z zadostnim številom otrok, je zgovorno poročilo šole Polom.³⁴

²⁸ Lokales. Veränderungen im Lehrerstande. LSch, 10. 9. 1879, str. 263. – Premene učiteljstva, UT, 1. 11. 1886, str. 336. – SŠM, dokumentacijska mapa OŠ Hinje.

²⁹ *Popotnikov koledar 1888*, str. 69, in 1889, str. 66; SŠM, dokumentacijska mapa OŠ Dvor pri Žužemberku.

³⁰ Premene pri učiteljstvu. Razglas, UT, 15. 2. 1887, str. 63–64. – Premene pri učiteljstvu, UT, 15. 5. 1887, str. 160.

³¹ SŠM, dokumentacijska mapa OŠ v Dolnji Topli Rebri; Imenik 1885, str. 68, *Popotnikov koledar 1888*, str. 70; 1889, str. 67. – Matija Hiti, roj. 1857 v Sodražici, poučeval od 1876. O njem prim. op. 91. – ZAL, NME 14, Indeks 1881 (Langenthon): 713, 739; odprtje šole.

³² Imenik 1885, str. 28. *Popotnikov koledar 1888*, str. 55. – Dvorazrednica od 1879. Kočevsko okrajno glavarstvo, str. 84; ZAL, LJU 198, a. e. 35, *Kataloge der k. k. Lehrerbildungsanstalt in Laibach 1882*. Oblika učiteljevega imena Janez/Ivan/Johann in priimka Jaklič/Jaklitsch se spreminja glede na jezika, v katerem je zapisan.

³³ *Popotnikov koledar 1889*, str. 52.

³⁴ Ostanek, Pregled razvoja, str. 10–16; SŠM, dokumentacijska mapa OŠ Polom. Izpisek iz šolske kronike, 1929 (Angela Drobnič) in *Zgodovina Ljudske šole v Polomu, 1939* (Gusti R. Lobe). Nemški učni jezik je v Polomu ostal na šoli do leta 1919, ko je šolska oblast določila slovenski in nemški učni jezik. Tako je imela šola najprej dva razreda, od 1925/26 pa je učitelj vpeljal skupni pouk dopoldne za višjo in popoldne za nižjo skupino. "*Uspeh je bil znatno boljši kot pri nerazdeljenem pouku*". Leta 1928 so z okrajja določili, da smejo starši v mešanih zakonih prosto odločati, ali naj njihov otrok obiskuje slovenski ali nemški razred. Dotlej so bili otroci iz takih zakonov obvezno pri slovenskem pouku. Glede na to novo odredbo "*so na tukajšnji šoli vsi otroci iz slovenskega razreda prestopili v nemški razred*." Kako težko je bilo staršem in otrokom dotlej, kaže zapis šolske upraviteljice aprila 1929: "*S to novo naredbo je bilo tukajšnjemu ljudstvu jako ustrezno*."

sedemnajstimi najboljšimi je Kugler vpisan v letnem poročilu na drugem mestu.³⁹ Poleg ravnatelja, ki je poučeval tudi mehaniko in geometrijo, sta bila od ustanovitve šole med učitelji še Vinzenz Dedek in August Tisch. Učitelja jezikovne skupine Jakoba Prediko, ki je prva leta poučeval na celjski meščanski šoli, je do Kuglerjevega prihoda na šolo že zamenjal Martin Novak, a se je Kugler s prof. Jakobom Prediko srečal pozneje v Ljubljani. Martin Novak, redni učitelj jezikovne skupine, je bil tudi njegov razrednik, poučeval pa je mdr. tudi slovenščino za Slovence in Nemce. Na tej celjski šoli so namreč imeli kot poseben predmet tudi slovenščino, a v dveh ločenih tečajih. Eden je bil za šolarje s slovenskim maternim jezikom in drugi za učence, katerih materni jezik je bila nemščina. Za prve je bil ta pouk obvezen, za druge pa ne. Starši ali njihovi namestniki so se morali ob vpisu izjasniti o maternem jeziku vsakega šolarja. V šolskem letu 1875/76 je pouk slovenščine obiskovalo 63% učencev: iz 1. razreda 38 učencev (24 Slovencev in 14 Nemcev), iz 2. razreda 20, tako da je bilo na vsakem tečaju 10 učencev, in iz 3. razreda 17 učencev (11 Slovencev in 6 Nemcev).⁴⁰

Tudi v 2. letniku meščanske šole v Celju je Franz Kugler uspešno nadaljeval s šolanjem. V razredu jih je bilo 41, kar je nekoliko manj kot leto poprej in večinoma so dobivali najboljše ocene. Končni uspeh so takrat označevali z razredi. Najboljši letni uspeh, prvi razred (red) z odliko ("Vortzugsclasse"), je doseglo 5, prvi napredovalni razred ("Erste Fortgangssclasse") pa kar 29 učencev, drugi razred (red) le trije in le dva napredovalni tretji razred (red), eden pa je bil neocenjen. Prvo oceno je tako imelo skoraj 83% šolarjev 2. letnika! Med petimi prejemniki spričevala prvega razreda z odliko ("*Ein Zeugnis der ersten Classe mit Vortzug*") je bil Kugler to leto spet na drugem mestu. V tem šolskem letu 1876/77 je kot uspešni učenec 2. letnika dobival deželno štipendijo v višini 50 goldinarjev.⁴¹ Nemara je bil uspešen tudi v zadnjem razredu meščanske šole, saj je šolanje nato nadaljeval, a kot kaže ne takoj.

Kje je Kugler pred prihodom v Ljubljano preživel šolsko leto 1878/79, ni prav jasno (morda je šolanje kar prekinil). Jeseni 1879 se je nato vpisal na moško učiteljsko šolo v Ljubljani v drugi letnik. A do njegovega zrelostnega izpita poleti 1882 so že pozabili na to in v uradni izpitni zapisnik navedli kot njegove 'predstudije' tri meščanskošolske razrede v Celju in štiri letnike na učiteljsko v Ljubljani.⁴² Ali je bila za šolanje v Ljubljani odlo-

čilna lega Laškega, kjer je živela družina, saj je bilo po železnici od tam bližje do učiteljskega v Ljubljani kot v Mariboru, ali pa so bili še kakšni drugi razlogi, lahko le ugibamo. Gotovo pa je fantu, rojenemu in živečemu na Štajerskem, odločitev o kraju šolanja prinesla po končanem učiteljsku v Ljubljani tudi iskanje službe na Kranjskem.

In kako uspešen je bil nekdanji odlični meščanskošolski učenec v Celju kot učiteljski v Ljubljani? Na ljubljansko učiteljsko je prišel v II. letnik v šolskem letu 1879/80 in bil po šolskih ocenah dober, kar je bil tedaj drugi najboljši red. Ocene napredka pri posameznih predmetih so bile takrat od najboljše ocene zelo dobro/"sehr gut", dobro/"gut", zadostno/"genügend", komaj zadostno/"kaum genügend" in nezadostno.⁴³ Največkrat je imel Kugler oceno dobro ("gut"), zelo dobro ("sehr gut") je dobil pri geografiji, manj uspešen (z oceno zadostno/"genügend", ki pa bi danes pomenila 3) pa je bil pri petju, violini in telovadbi. V šolskem letu 1880/81 je bil v III. letniku dober pri geografiji in zgodovini, kmetijskem pouku in pri pisanju, prav dober pri prostoročnem risanju, drugod pa je dosegel tretji red in bil zadosten. Četrty letnik je obiskoval v šolskem letu 1881/82 in bil dober pri pedagogiki, geografiji, pisanju, prostoročnem risanju, telovadbi in pri pouku prizadetih, še bolje mu je šlo pri zgodovini, drugod pa je imel zadostno. Še slabše pa mu je šlo z nemščino kot učnim jezikom, saj namesto v vseh semestrih običajne zadostne ocene najdemo v drugem semestru IV. letnika oceno nezadostno ("ungenügend"). A kaže, da je tudi uredil in v rednem roku opravljal maturo. Zanimivo pa najdemo ob koncu prvega semestra III. letnika pri pridnosti namesto običajne "befreidigend" nižjo oceno "angleichmäsig" (neenakomerno), kar se ponovi tudi ob koncu IV. letnika.

Učiteljski študenti so prejeli tudi štipendije: več in višje v višjih letnikih. Med 28 prijavljenimi na maturo v letu 1882 jih med šolanjem le pet ni dobivalo štipendij (za dva ni podatka). Kugler je bil s 100 gld prejetih štipendij skupaj s še dvema sošolcema med prejemniki manjše vsote. Štipendijo je prejel v drugem semestru III. letnika (50 gld) in v IV. letniku, ko je znašala 15 gld v prvem in 35 gld v drugem semestru 1881/82.⁴⁴ Zanimiva je tudi

LJU 198, LJU 198, a. e. 33, Kataloge der k. k. Lehrerbildungsanstalt in Laibach 1880; a. e. 383 Protokoll für Prüfungen der Reife an der kais. könig. Lehrer - Bildungsanstalt zu Laibach 1882.

⁴³ Ciperle, *Šolska spričevala*, str. 26, 55-56.

⁴⁴ ZAL, LJU 198, LJU 198, a. e. 383 Protokoll für Prüfungen der Reife an der kais. könig. Lehrer - Bildungsanstalt zu Laibach 1882; a. e. 33-35: Kataloge der k. k. Lehrerbildungsanstalt in Laibach 1880-1882. 21 štipendistov je dobilo od 70 oz. 75 gld (tri) do kar izjemnih 325 (dva) oz. 400 gld (eden). Šest četrtoletnikov je dobilo med šolanjem s štipendijami malo več denarja

³⁹ *Sechster Jahres-Bericht 1876*, str. 47-49. - Ciperle, *Šolska spričevala*, str. 20.

⁴⁰ *Sechster Jahres-Bericht 1876*, str. 37, 48-49.

⁴¹ *Siebenter Jahres-Bericht 1877*, str. 13, 18.

⁴² Prejšnje šolanje v Celju in prekinitve študija 1878/79 je navedeno v opombi ob vpisu v 2. letnik učiteljskega. ZAL,

narodnostna pripadnost učiteljskih učiteljskih. V četrtem letniku je bilo med 25 dijaki dvajset vpisanih s slovensko, pet pa z nemško narodnostjo, med njimi tudi Kugler.⁴⁵ Pravzaprav je bila pri Kuglerju v katalog učencev II. letnika v šolskem letu 1879/80 najprej vpisana 'slovenska narodnost' (*Nationalität: 'slowenisch'*), nato pa je bilo to prečrtano in popravljen v 'nemška narodnost' (*'deutsch'*), kar je obveljalo tudi pozneje.⁴⁶

Franz Kugler je po IV. letniku uspešno prišel do učiteljske mature. Maturiral je konec šolskega leta 1881/82, in skupaj s 24 drugimi sošolci ga tudi najdemo v nekoliko preveč sloveniziranem seznamu maturantov v zborniku ob stoletnici učiteljskega, ki ga je izdala leta 1973 Pedagoška gimnazija v Ljubljani,⁴⁷ predhodnica današnje Gimnazije Ledina. List 'Učiteljski tovariš' je sredi avgusta 1882 poročal, da je na ljubljanskem "izobraževališči za učitelje" opravljalo zrelostno preizkušnjo 26 "pripravnikov", med katerimi jo je 17 opravilo, 8 jih je bilo zavrnjenih za dva meseca in eden za eno leto.⁴⁸ Zapisnik zrelostnih izpitov na učiteljski v Ljubljani za leto 1882 priča, da je Kugler izpit opravil ("Reif"/zrel), čeprav ne s posebnim uspehom: danes bi rekli, da je imel ocene od 3 do 4. Od sedemnajstih predmetov jih je kandidat Kugler opravil deset s tedanjo srednjo oceno 'zadostno' in sedem z višjo oceno 'dobro' (zgodovina, prirodopis, kmetijski pouk, pisanje, prostoročno risanje telovadbo in teoretični kurz pouka za slepe).⁴⁹

Med šolanjem v Ljubljani je Kugler prvi dve leti kot učiteljski učitelj v Ljubljani stanoval pri hišnem posestniku Jakobu Babniku na Sv. Petra cesti (današnji Trubarjevi) 42. Tam je bil med popisom prebivalstva 31. decembra 1880. Popis nam razkriva,

da je bil kljub rojstvu v Poljčanah pristojen v Celje (tam je imel domovinstvo) in da popisanim vprašanje občevalnega jezika ni bilo povsem jasno, saj so nekateri napisali kar vse jezike, ki so jih znali. Pri Kuglerju je napisano najprej "slowenisch", nato pa prečrtano in dopisano: "deutsch". Pri slovenski družini 69-letnega Babnika, ki je imel v prvem nadstropju dve stanovanji, sta med 17 stanovalci bivala še dva učiteljska.⁵⁰ Zadnje leto je kot četrtošolec Kugler stanoval pri mizarju Francu Kobalu na Gosposki 10 v hiši baronov Lazarini.⁵¹ Od tam je hodil na učiteljske. Ker so novo stavbo učiteljske napovedovali jeseni 1882 in pisali, "da je Njihovo apostolsko Veličanstvo dovolilo zidati zgradi za zedineno izobraževališče, za učitelje in učiteljice", zgradili pa so jo šele novembra 1884 na Komenskega ulici,⁵² Kugler med svojim šolanjem ni obiskoval pouka v šolski stavbi učiteljske na vogalu Resljeve in Komenskega, v kateri deluje danes Gimnazija Ledina, temveč še v pozneje podrtim licejskem poslopju na prostoru današnjega živilskega trga.

Kuglerjevo poučevanje na Smuki od 1882 do nesreče 1888

Kaj dosti o šoli in pouku na šoli Smuka med učiteljevanjem prvega rednega učitelja 1882–1888 pravzaprav ne vemo, saj o tej šoli ni zbranih prav veliko podatkov. Da nimamo arhivskega gradiva šole, so poskrbeli požar leta 1932, vojna leta in povojni čas, ki do danes ni ohranil niti šolske stavbe. A nekaj informacij o šoli posredujejo že tiskani šematizmi. Tako je bil v slovenskem Imeniku, ki je izšel v začetku leta 1885, učitelj enorazredne ljudske šole na Smuki zabeležen kot Fran Kugler, začasni učitelj z letno plačo 400 gld. V začetku šolskega leta 1886/87 je označen kot začasni učitelj v IV. plačilnem razredu na enorazrednici, ki jo je obiskovalo 59 učencev.⁵³

Čeprav tudi v arhivskem fondu Okrajnega šolskega sveta v novomeški enoti Zgodovinskega arhiva Ljubljana ni dokumentov iz teh let o šoli Smuka, pa so v indeksu in delovodniku ohranjeni vsaj kratki zapisi o njihovi vsebini. Leta 1882 je tako vodil krajni (krajevni) šolski svet na Smuki Andrej Fink (do 1885, ko ga je zamenjal J. Kra-

(od 115 do 150 gld), še šest drugih kar nekaj več (od 175 do 250 gld) kot on, štirje pa kar tri do štirikrat več.

⁴⁵ ZAL, LJU 198, šk. 7, a. e. 35, Kataloge der k. k. Lehrerbildungsanstalt in Laibach 1882. Nemci so bili poleg Kuglerja še Adolf Armbuster (roj. 1862 v Ljubljani), Gustav Spetzler (roj. 1860 v Benetkah), Max Tomitsch (roj. 1863 v Kočevju) in Josef Windisch (roj. 1863 na Ptujju).

⁴⁶ Kaže, da je popravek vpisal prof. Jakob Predika/Predika, učitelj nemščine in nemško-slovenskega kurza, roj. 1836 v Sv. Lovrencu na Dravskem polju. Še pred Kuglerjevim obiskovanjem meščanske šole v Celju je tam poučeval jezike, sredi 80. let pa je kot profesor na ljubljanskem učiteljski sodeloval tudi s Slovenskim učiteljskim društvom (1882 je bil npr. njegov podpredsednik). Leta 1855 je društvo izdalo 'Imenik šolskih oblastev, ljudskih šol, učiteljev in učiteljic na Kranjskem', ki ga je sestavil Predika. ZAL, LJU 198, a. e. 33, Kataloge der k. k. Lehrerbildungsanstalt in Laibach 1880. – *Popotnikov Koledar za slovenske učitelje 1887*, Maribor 1887, str. 38. – Iz Ljubljane, UT, 15. 10. 1882, str. 319.

⁴⁷ Čopič, *Sto let ljubljanskega učiteljskega*, str. 126.

⁴⁸ Iz Ljubljane. Na tukajšnjem izobraževališči ..., UT, 15. 8. 1882, str. 256.

⁴⁹ ZAL, LJU 198, a. e. 383 Protokoll für Prüfungen der Reife an der kais. könig. Lehrer – Bildungsanstalt zu Laibach 1882.

⁵⁰ Vsak vpisan kot "Lehranst/alt/kandidat", ZAL, LJU 504, Ljudski popis z dne 31. decembra 1880, ovoj 80, Sv. Petra cesta.

⁵¹ ZAL, LJU 198, a. e. 33–35: Kataloge der k. k. Lehrerbildungsanstalt in Laibach 1880–1882.

⁵² Čopič, *Sto let ljubljanskega učiteljskega*, str. 26. – Iz Ljubljane. – Sliši se iz vrjetnih virov, UT, 15. 11. 1882, str. 353.

⁵³ Imenik 1885, str. 68; *Popotnikov koledar 1887*, str. 60, in 1888, str. 71. – Čeprav je podatek o začasnem službenem mestu tudi iz Kuglerjevega zadnjega šolskega leta 1887/88, pa je konec leta 1886 napredoval.

ker)⁵⁴ in nanj se je ob pričetku rednega pouka učitelj Kugler kot voditelj novozgrajene šole obrnil s prošnjo za potrebna učila. Krajni šolski nadzornik je bil tedaj Andreas Petsche, ki pa je že leta 1883 umrl.⁵⁵ Kaže, da se je mladi učitelj lepo vživel v delo, si prizadeval za nabavo učil in poskušal skrbeti za lastno nadaljnje izobraževanje. Leta 1883 se je prijavil na kmetijski tečaj na Slapu v Vipavski dolini,⁵⁶ 1885 pa zasledimo njegova prizadevanja za ureditev šolskega vrta. Na šoli je poučeval tudi verouk ter si prizadeval za plačilo tega dodatnega dela, kar pa najbrž ni bilo enostavno doseči.⁵⁷ Ko je imel v šolskem letu 1885/86 na šoli deljen pouk, si je prizadeval tudi za plačilo dodatka za tak pouk.⁵⁸ Novi učitelj na Smuki je poskrbel tudi za pouk dekliških ročnih del, saj se omenja industrijska učiteljica Julia(na) Kugler, ki je v začetku leta 1884 prevzela pouk deklet v ročnih delih. Okrajni šolski svet najbrž ni imel nič proti pouku, težje pa je bilo doseči plačilo zanj.⁵⁹ Sicer pa je imel Kugler kot učitelj običajne težave s šolskim obiskom, posebej leta 1884 pri učencih sedmega in osmega šolskega leta, kar je poskušal reševati s sodelovanjem krajnega šolskega sveta. Tega leta je poskušal priti tudi na prosto učiteljsko mesto v Črmošnjicah.⁶⁰ Leta 1885 so bila aktualna tudi drva za ogrevanje šole in 1886 večje število obolelih otrok s spuščaji. Kugler si je kot začasni učitelj od leta 1885 prizadeval za napredovanje, ki jo je prinašala stalna namestitev. V tem je uspel naslednje leto in z odlokom Deželnega šolskega sveta v Ljubljani novembra 1886 postal definitivni (stalni) učitelj na svojem službenem mestu, kar je med vestmi o spremembah na učiteljskih mestih objavil tudi list 'Laibacher Schulzeitung'.⁶¹

K sreči pa se je leta 1886 okrajni šolski nadzornik za okraj Novo mesto odločil za izdajo prvega skupnega poročila tamkajšnjih ljudskih šol. Tiskana publikacija na 41 straneh je, kot beremo v 'Učiteljskem tovarišu' oktobra 1886, res "zanimivo

poročilo".⁶² Najprej je šolski nadzornik Ivan Lapajne, sicer ravnatelj meščanske šole v Krškem, v uvodu predstavil pregled šolstva v okraju, nato pa nanizal podatke za posamezne šole. V okraju Novo mesto je bil šolski obisk med najslabšimi na Kranjskem, šolstvo "v obče" pa je bilo "na srednje dobri stopnji." Besedilo je bilo tudi spodbuda šolskim svetom, da podprejo delovanje šol: "... vsaj bo Vam za šolo obrnen denar stoterni sad rodil", jih je navduševal. "Ako hočete, da bo šola snažna, šolski vrt lep, da bodo otroci kaj znali, morate za vse to potrebni denar privoliti." V okraju so imeli 25 šol s slovenskim in 4 z nemškim učnim jezikom, ki jih je obiskovalo skupaj 4248 otrok. Vseh razredov je bilo 41, kolikor je bilo tudi učiteljev in učiteljic. Na nemških šolah se slovenščine niso učili, na treh slovenskih šolah pa so poučevali nemščino kot obvezen predmet in na eni kot izbiren. Čeprav je bil ta uvod le v slovenščini, pa so objavili imenik za slovenske šole v slovenščini in za štiri nemške v nemščini. Najprej si sledita dve štirirazredni šoli v Novem mestu in Žužemberku, ki sta izdali svoje letno poročilo, nato 6 dvorazrednih šol in 21 enorazrednic: ene z nerazdeljenim in druge z razdeljenim poukom. Posebej je zanimivo tudi poimenovanje krajev s šolami: slovenske imajo le slovenska imena, štiri nemške pa so zapisane kot "Čermošnic", "Langenthon", "Unterwarmberg" in "Pöllandl (Poljane)".⁶³

Podrobneje si lahko pogledamo šolo na Smuki. V šolskem letu 1885/1886 je bila enorazredna šola z nerazdeljenim poukom. Predsednik krajnega (t. j. krajevnega) šolskega sveta je bil Johann Kraker in krajni šolski nadzornik Georg Gliebe, oba tamkajšnja posestnika. Učitelj Franz Kugler pa je bil hkrati tudi "Religionslehrer" ali "učitelj kerščanskega nauka", kot navajajo pri slovenskih krajih. Na področju šole je živelo 61 šoloobveznih otrok in le en deček in ena deklica nista obiskovala pouka. Učitelj je tako poučeval 59 otrok: 33 fantov in 26 deklet in šolski obisk je bil tako zelo dober, da leč boljši od povprečja v okraju. Šola je imela tri oddelke: v prvem je bilo 13 učencev in 16 učenk, v drugem je bilo 6 učencev in 5 učenk ter v tretjem 14 učencev in 5 učenk. Seznam našteva poimensko vse šolarje, nato pa predstavi učence, zrele za napredovanje v višji oddelek. "Imena šolarjev, ki so se pridno učili, so pri vseh šolah debelo tiskana", kot to predstavitev v publikacije pojasnjuje rubrika "Šolska letina" v Učiteljskem tovarišu.⁶⁴ Tako tiskanih je bilo na Smuki kar precej imen šolarjev: devet med dečki in šest med deklicami, v vsakem oddelku nekaj.

⁵⁴ ZAL NME 14, Indeks 1885, 325.

⁵⁵ ZAL NME 14, Indeks 1882, 793 (And. Fink); 1883, 266 (Andreas Petsche).

⁵⁶ ZAL NME 14, Indeks 1883, Kugler F.

⁵⁷ ZAL NME 14, Indeks 1883, 664 Kugler F.; 1884, 16 in 548, 752; 1885, 540, 554, 704, 728, 731.

⁵⁸ ZAL NME 14, Indeks 1886: Langenthon n, 495.

⁵⁹ ZAL NME 14, Indeks 1884, 20 Kugler Julia; 616, 626, 684 Kugler Juliana. – Največkrat so za tak pouk poskrbele žene učiteljev, a tu je lahko šlo za učiteljevo sestro. Po letu 1884 se namreč J. Kugler kot učiteljica dekliških ročnih del na Smuki ne omenja več, o sestri F. Kuglerja, poročeni v Hinje, pa govori mnogo poznejše poročilo leta 1912.

⁶⁰ ZAL NME 14, Indeks 1884. "Gesuch um die Lehrerstelle in Čermošnic", 722.

⁶¹ ZAL NME 14, Indeks 1885, Kugler F.: 444, 629; 1886, 641. – LSch, Veränderungen im Lehrstande, 25. 11. 1886, str. 341.

⁶² Prvo skupno poročilo ljudskih šol novomeškega okraja. UT, 1. 10. 1886, str. 299.

⁶³ Prvo skupno poročilo, 41 str.

⁶⁴ Prvo skupno poročilo, UT, 1. 10. 1886, str. 299.

Zanimiva so tudi imena šolarjev, saj sta bila v prvem oddelku kar dva Antona Turka (in še en v tretjem oddelku) in dva Josefa Königa; pri vsakem so v prvem oddelku napisali še hišno številko. A še dva Josefa Königa sta bila tudi v III. oddelku! Med dekleti pa sta v tretjem oddelku dve nosili enako ime in priimek: Maria Fink. Otroci so tako najpogosteje imeli priimek König in Fink (vsakega po 7) ali Kraker (6), pogosto Gliebe in Höfferle (4) ali Fabjan, Kinkopf, Ljube in Lobe, Papesch, Turk (vsak nastopa trikrat), po dvakrat Schauer in Petsche, osem priimkov pa nastopa le enkrat (Boldan, Grammer, Gregorič, Morscher, Schusterschitz, Skebe, Tschampl, Samide).

V šolskem letu 1885/86 je učitelj Kugler poučeval teh 59 šolarjev in šolarj, ki so predstavljeni z oddelkom, ki so ga obiskovali (I., II. ali III. oddelek in najboljši so bili v poročilu poudarjeni polkrepkim tiskom, tu pa jih predstavljamo tiskane ležee). To so bili po nemškem zapisu v tem letnem poročilu: Josefa Boldan II., Agnes Fabjan III., Josef Fabjan I., *Josefa Fabjan I.*, *Alois Fink II.*, Andreas Fink III., Anton Fink III., Franz Fink III., Josefa Fink II., *Maria Fink* Nr. 27 III., *Maria Fink* Nr. 10 III., Johann Gliebe II., *Josef Gliebe I.*, Josefa Gliebe III., Rosalia Gliebe I., *Rosalia Grammer I.*, *Jozefa Gregorič I.*, Alois Höfferle I., *Johann Höfferle III.*, Josef Höfferle III., Rosalia Höfferle I., Maria Kinkopf I., *Georg Kinkopf III.*, Karl Kinkopf I., Anton König III., Josef König III., Josef König III., *Josef König* Nr. 16, I., Josef König Nr. 24, I., Josefa König II., Maria König I., Agnes Kraker I., *Alois Kraker II.*, Anton Kraker I., Franz Kraker III., Josefa Kraker III., Margaretha Kraker II., Rosalia Kraker I., Andreas Ljube II., Anton Ljube III., *Franz Ljube III.*, Anna Lobe I., Franz Lobe I., *Johann Lobe I.*, Maria Morscher I., Johann Papesch II., *Luzia Papesch I.*, Maria Papesch I., Amalia Petsche I., Josefa Petsche II., Franz Samide I., Johann Schauer III., Maria Schauer I., Nikolaus Schusterschitz II., Anton Skebe I., Johanna Tschampl I., Anton Turk III., Anton Turk Nr. 46, I., *Anton Turk* Nr. 64, I.⁶⁵

Nekoliko se s šolskim utripom v 80. letih 19. stoletja lahko seznanimo ob učiteljskih zborovanjih kočevskega in novomeškega šolskega okraja. Z nemškimi šolami v kočevskem okraju je Smuko povezoval učni jezik in pa župnija v kočevskem Starem Logu, upravno je sodila v novomeški okraj. Kočevski šolski okraj, ki je obsegal poleg nemških šol na Kočevskem še slovenske šole v Ribnici, Velikih Laščah in okolici, ter so bili tako slovenski učitelji v večini, je imel leta 1882 uradno učiteljsko skupščino v navzočnosti okrajnega glavarja in s sodelovanjem okrajnega šolskega nadzornika. Ta je pohvalil napredek šolstva, poudarjal pomen pouka računstva ("*številjenja*") po dr. Močnikovih raču-

nicah in natančnost pri pisanju. Poročila so obravnavala lepo vedenje otrok in "*kako si naj učitelj ohrani spoštovanje občanov*". Za zastopnika učiteljstva v okrajnem šolskem svetu pa sta bila za šestletno obdobje izvoljena slovenska nadučitelja, eden s slovenske štirirazrednice v Ribnici in drugi z nemške dvorazrednice v Starem Logu.⁶⁶ Na okrajni učiteljski konferenci 12. avgusta 1884 v Kočevju je predaval o ponavljalni šoli učitelj L. Vozlaček iz Velikih Lašč "*v posebno zadovoljnost našo in nemajhno stremljenje kočevskih kolegov ... v lepi, mili slovenščini*". Drugo temo o branju knjig po končanem šolanju je obravnaval eden od ribniških učiteljev (A. Lapajne). A "*je vender uho naših tovarišev to žalilo, da se je nemščine posluževal*". To so opravičevali, da je bila naloga zastavljena v nemščini, nekaj učiteljev v kočevskem okraju pa tudi slovenščine ni razumelo. Učitelji so nato izbirali, katere učbenike bodo uporabljali v okraju ter kaj bodo kupili za okrajno učiteljsko knjižnico. Tudi počitnice in šolske zamude so bili tema zborovanja. Pri skupnem obedu pa je eden od učiteljev zbral za družino prejšnje leto umrlega učitelja v "Morovicu" (Borovec/Morobitz) pri kolegih in navzočih kar nekaj denarja. Zbrana vsota (34 gld) je bila nekako v višini učiteljeve mesečne plače. Pokojni Kratochwil ni bil dovolj dolgo v učiteljski službi, da bi bil upravičen do pokojnine. Učiteljevo vdovo s petimi otroki je ta "*prelepa bratovska pomoč v hudi sili*", o kateri je pisal 'Učiteljski tovariš',⁶⁷ gotovo razveselila.

Dne 27. julija 1887 se je vse učiteljstvo obsežnega kočevskega okraja peš in z vozovi zbralo na konferenci v Ribnici. Iz 32 šol s skupaj 53 razredi je prišlo 49 učiteljev in učiteljic. 14 slovenskih šol s 26 razredi je imelo 3433 šolarjev, ki so obiskovali šolo (na razred je prišlo povprečno 132 otrok), 16 nemških šol s 25 razredi pa je obiskovalo 2431 učencev (na razred 93). Brez pouka je ostalo 9% šoloobveznih nemških otrok in 21,7% slovenskih, kar kaže na boljše razvito šolsko mrežo v kočevskem sodnem okraju kot pa v ribniškem in velikolaškem. Po obravnavi okrajne učiteljske knjižnice so poslušali slovenska in nemška predavanja o ženskih ročnih delih in o urjenju mišljenja pri učencih, o temi jecljanje otrok pa le nemškega. Med samostojnimi predlogi so se odločili za peticijo za boljše učiteljske plače. Konferenco so sklenili s trikratnim "*hoch*" in "*slava*" cesarju, nato pa odšli na obed v gostilno, kjer so se "*prav dobro*

⁶⁶ Iz Kočevskega, UT, 1. 9. 1882, str. 270. Izvoljena sta bila Josip Raktelj (roj. 1825 v Dol. Toplicah, nadučitelj na štirirazrednici v Ribnici) in Ivan Tomšič (roj. 1835 v Velikih Laščah, nadučitelj na dvorazrednici v Starem Logu).

⁶⁷ -e-, Iz kočevskega šolskega okraja, UT, 15. 11. 1884, str. 348-349. Denar je zbral učitelj Osterman.

⁶⁵ *Prvo skupno poročilo*, str. 18-19 (Langenthon).

imeli.⁶⁸ Na konferenci leta 1888 se je čutila tudi napetost med nemško-kočevskimi in slovenskimi učitelji pri volitvah dveh zastopnikov učiteljstva v okrajni šolski svet. Predavanja pa so poslušali o pazljivosti v šoli, nadaljnjem kmetijskem izobraževanju za odraslo mladino in o vzgoji patriotizma.⁶⁹

Poročilo o uradni učiteljski konferenci ljudskih šol okraja Novo mesto julija 1882 posebej poudarja govor okrajnega šolskega nadzornika Antona Derganca o namenu osnovne šole: "pripravljati mladino za prihodnje življenje", pri čemer je spodbujal k vzgoji na versko-nravni podlagi in k edinstvi med učiteljstvom, pa tudi k domovinski vzgoji. S posebnimi poročili so učitelji obravnavali vzgojo značajev in pouk za kmetijske potrebe. Pri tem so vzbujali ljubezen do kmečkega stanu. Tretja tema je bil pouk materinščine, četrta pa gospodinjstva. Za slab šolski obisk posebej v začetku leta so krivili pomanjkanje obleke.⁷⁰ Na letni učiteljski konferenci 5. septembra 1883 je okrajni šolski nadzornik I. Vodeb govoril nemško o šolskem obisku in o splošno dobrih uspehih pri poučevanju, nato pa so govorili o domoljubju, učiteljevem vedenju v šoli ter o učbenikih. Sklepno zahvalo v imenu učiteljstva je izrekel eden od učiteljev, slovensko nadzorniku in nemško okrajnemu komisarju.⁷¹ Na zborovanju 2. julija 1885 je okrajni šolski nadzornik Ivan Lapajne poročal o šolstvu v okraju, ki je polagoma napredovalo, zavzemal pa se je za več kmetijskih tečajev. Učni poskus iz zgodovine in zemljepisa so predstavili trije izžrebani učitelji. Ponekod so imeli težave z okrajnimi šolskimi sveti, ki naj bi preskrbeli potrebščin za šolo.⁷² Po nadzornikovi obravnavi napredka šol: obisk, disciplina, šolski vrt, je na zborovanju 1886 sledila obravnava nazornega pouka ob letnih časih, na koncu pa še tema iz sadjarstva in vrtnarstva.⁷³

Tudi leta 1887 je nadzornik predstavil napredek šol in šolstva, saj je bilo vsako leto več šol in več šolarjev. Le 8 šol v okraju je imelo skoraj vse šoloobvezne otroke tudi pri pouku, povsod pa se tudi niso držali predpisanih 46 tednov pouka. Nato je govoril o uspehih pri posameznih predmetih. "Kar se nemških šol tiče v tem okraju, so tudi dobre. S poukom v nemščini, kjer se ta poučuje, je bil g. nadzornik prav zadovoljen." Nadzornik je spodbujal pouk lepopisja, menil, naj na šolsko tablo piše učitelj in ne učenci. "Otrokom naj se dajo

domače naloge, zlasti na tablice in tudi v pisanke, posebno iz računstva. Po zimi se jim lahko več da, ker nimajo toliko dela. Če nimajo črnila, naj pišejo se svinčnikom." Priporočal je telovadbo na prostem in izlete zaradi vaj iz prirodopisja in zemljepisa, pohvalil pa mlade učitelje kot "dobro podkovane". "Vemo, da kmeta tare beda in revščina, pa vender bode rad pošiljal svojo deco v šolo ter tudi plačal šolske potrebščine, ker ve, da le modri nauki, pouk v šoli privedel ga bode da blagostanja." Priporočal je še slogu med učiteljstvom in ljudstvom, ki kakšen slab zgled prej posname kakor pa dobrega. Strokovna tema je obravnavala pouk sadjarstva. Na vsakem zborovanju so govorili o okrajni učiteljski knjižnici in volili odbor, posebej pa so leta 1887 obravnavali vsebino primernih knjig. Tedaj so imeli 425 del v 518 zvezkih: 186 slovenskih in 425 nemških knjig.⁷⁴ Pri naslednji učiteljski konferenci 29. 8. 1888 v Novem mestu pa so se uvodoma že spomnili "vrle učiteljske moči g. Fr. Kuglerja, kateri je tako nesrečno svoje zemeljsko bitje končal. V znak sožaljenja se učiteljstvo vzdigne se sedežev." Pohvale nadzornika, da je bil na nemških šolah v okraju pri pouku iz nemščine dosežen "prav dober uspeh"⁷⁵ tako ni mogel več slišati.

Nesreča učitelja na sv. Treh kraljev dan 1888

"Priden mlad učitelj; škoda zanj!"

Razlago napisa na nagrobniku s pokopališča v Starem Logu, ki govori o nesreči umrlega učitelja na sv. Treh kraljev dan 1888, najlažje poiščemo v tedanjem tisku. Že v Dolenjskih novicah, ki so tedaj izhajale četrto leto v Novem mestu, lahko 15. januarja preberemo med domačimi novicami pravo: "(Učitelj je zmrznil). Učitelj Fr. Kugler na Smuki nad Žužemberkom vračal se je na sv. treh kraljev dan s Hinj domu, zašel je po noči v snegu, se utrudil, onemogel in zmrznil. Bil je priden mlad učitelj; škoda zanj!"⁷⁶ Tej kratki obrazložitvi nesreče, ki je obžalovala izgubo mladega učitelja, je kmalu sledil obsežnejši zapis v takratnem nemškem učiteljskem listu 'Laibacher Lehrerzeitung', ki je 25. januarja objavil najprej notico o smrti učitelja, nato pa še poročilo pod naslovom "Zmrznil v snegu!"

"Poljanice, 17. 1. (Zmrznil v snegu!). V noči iz 6. na 7. januar je zmrznil učitelj g. Franz Kugler s Smuke. To se je zgodilo tako: 6. januarja se je napotil g. Kugler k deseti maši v Hinje, od Smuke eno uro oddaljeno sosednjo faro. Po maši je

⁶⁸ L., Iz Ribnice, UT, 1. 9. 1887, str. 269–270.

⁶⁹ Bedlivi, Iz Kočevskega šolskega okraja, UT, 1. 9. 1888 str. 267–268 in UT, 15. 9. 1888, str. 283–284.

⁷⁰ -u-, Iz Novomeškega okraja, UT, 1. 8. 1882, str. 238 in 15. 8. 1882, 254–255.

⁷¹ Stražny, Iz Dolenjskega (Učiteljska konferenca), UT, 1. 9. 1883, str. 271.

⁷² Iz Novega Mesta, UT, 1. 8. 1885, str. 236–238.

⁷³ Iz Novomeškega okraja, UT, 1. 9. 1886, str. 270–271.

⁷⁴ Iz Novomeškega okraja, UT, 1. 10. 1887, str. 300–302 in 1. 11. 1887, str. 334–335.

⁷⁵ -l-, Iz Novomeškega okraja, UT, 15. 9. 1888, str. 284–286.

⁷⁶ Učitelj je zmrznil. Dolenjske novice, Novo mesto 15. 1. 1888, str. 13.

obiskal tamkajšnjega kolego, ki ga je povabil na kosilo. Po opravljenem obedu sta se oba kolega zadržala v pogovoru in ko se je pričelo večeriti, se je Kugler odpravil domov. Pot od Hinj do Smuke je pogosto prehodil, vendar jo je v noči na 6. januar na nesrečo zapustil. Dolgo je nesrečno blodil naokrog po meter visokem snegu, dokler ni po okoli 12 urah prispel blizu naselja Novi Log, kako uro hoda od farne vasi Stari Log. Tam revež ni več vedel kam naj se obrne, da bi prišel do Smuke. Vpil je na pomoč, da so njegove klice sicer slišali v Novi Log, a se ni nihče odpravil ven, da bi zablodelega privedel na pravo pot. Končno se je slaboten usedel, najbolj verjetno, da bo malo počil in nato znova iskal pravo pot. Toda Kugler se iz tega dremeža ni več dvignil – v tako strašnem mrazu je moral zmrzniti. Ljudje na Smuki niso niti slutili, da ne bodo mogli več videti svojega tako zelo priljubljenega učitelja! Kuglerjevo truplo so našli 9. januarja ležeče z obrazom v snegu. Pokopali so ga 11. januarja v Starem Logu. Kako zelo je bil g. Kugler priljubljen na Smuki je pokazal dolg pogrebni sprevod. Ves kraj je bil tam, odrasli kot tudi vsi šolarji. Nobeno oko ni ostalo suho in vsi so žalovali za tako nesrečno pokojnim. Bodi mu lahka zemlja!

Jaklitsch.⁷⁷

Poročilo je 17. januarja sestavil le dve leti mlajši Kuglerjev vrstnik z ljubljanskega učiteljskega Johann Jaklitsch,⁷⁸ ki je pričel poučevati leta 1883, le leto dni za njim. Že kot pomožni učitelj na dvorazredni šoli v sosednjem Starem Logu je bil Kuglerju bližnji sosed, posebno pa še kot učitelj v Dolnji Topli Rebri, kjer je zamenjal februarja 1886 tamkajšnjega umrlega predhodnika. Maja 1887 je postal tam stalni učitelj,⁷⁹ že od jeseni 1887 pa je bil stalni učitelj v novomeškem okraju na enorazredni nemški šoli Poljanice, tudi Poljane pri Dolenjskih Toplicah,⁸⁰ danes Kočevske Poljane. Ta šola je bila poleg Smuke med štirimi oz. petimi nemškimi šolami v okraju Novo mesto, ki so se od 1892

uradno povezovale z drugimi šolami z nemškim učnim jezikom na Kočevskem in s skupnim okrajnim šolski nadzornikom.⁸¹ Učitelj v Hinjah, kamor se je mladi učitelj s Smuke odpravil na Treh kraljev dan 1888 k praznični maši ob 10. uri, je bil tedaj 44-letni Pavel Borštnik, doma z Gorenjskega, ki je že osemindvajseto leto učiteljeval po Kočevski in Suhi krajini. V Hinje je prišel jeseni 1886 iz prejšnjega službenega mesta v Banjaloki.⁸² Gotovo je Kugler po maši v Hinjah rad sprejel povabilo starejšega kolega v družbo in na kosilo. A s Suhe krajine proti svojem službenemu kraju se je Kugler žal odpravil prepozno, v tem času pa se je hitro temnilo... Prav pretresljiva je navedba, da so ga ponoči slišali v vasi Novi Log, že blizu župnijskega središča v Starem Logu, ko je iskal pravo pot, a je ostal sam v gluhi temi zasneženih kočevskih gozdov.

Takšen dogodek je ostal zapisan tudi v šolsko kroniko domače šole, ki jo poznamo le po poznejšem povzetku. Kot je v kratkem orisu zgodovine šole zapisal pred božičem 1939 tedanji šolski upravitelj na Smuki Ciril Muc med posebnosti iz šolske kronike, je 6. januarja 1888 učitelj tamkajšnje šole na poti iz Hinj zašel v snežnem meteuži proti Novemu Logu, namesto na Smuko. "Taval je dolgo in končno od utrujenosti zmrznil. Našli so ga 9. I. 1888."⁸³

Informacije o nesreči so stekle tudi po uradni poti. O izjemnem dogodku je občinsko predstojništvo 9. januarja 1888 obvestilo novomeški okrajni šolski svet, ta pa je poročal v Ljubljano.⁸⁴ Za pone srečenim učiteljem Kuglerjem so od februarja do aprila 1888 nato po uradni poti urejali še zapuščinske zadeve. Za to je dal pobudo njegov oče Mathias Kugler iz Laškega, saj kot kaže, pone srečeni ni pustil za seboj nepreskrbljene družine. Po dopisovanju šolskega vodstva v Žužemberku, Okrajnega sodišča v Žužemberku (glede zapuščine za učiteljem), Okrajnega šolskega sveta v Novem mestu in Deželnega šolskega sveta v Ljubljani so uredili tudi to. Zadnji zapis o učitelju Kuglerju v dokumentih Okrajnega šolskega sveta v Novem mestu aprila 1888 je bil povezan z izplačilom 107 gld 50 kr v višini njegove četrletne plače kot z zakonom določen prispevek dedičem za pogrebne

⁷⁷ Jaklitsch, Pöllandl, 17 Jänner. (Im Schnee erfroren!), LSch 25. 1. 1888, str. 28–29. – Poročilo v nemščini navaja le nemška imena krajev na nemškem jezikovnem območju (Poljanice/Pöllandl, Smuka/Langenthon, Stari Log/Alttag, Novi Log/Neulag), za Hinje pa le slovensko ime.

⁷⁸ Johann Jaklitsch je bil do začetka leta 1892 učitelj in voditelj enorazredne ljudske šole v Kočevskih Poljanah, nato pa nadučitelj na dvorazredni ljudski šoli v Črmošnjicah. – Ernennungen und Veränderungen, LSch 15. 2. 1892, str. 24.

⁷⁹ Premene pri učiteljstvu, UT, 15. 5. 1887, str. 160.

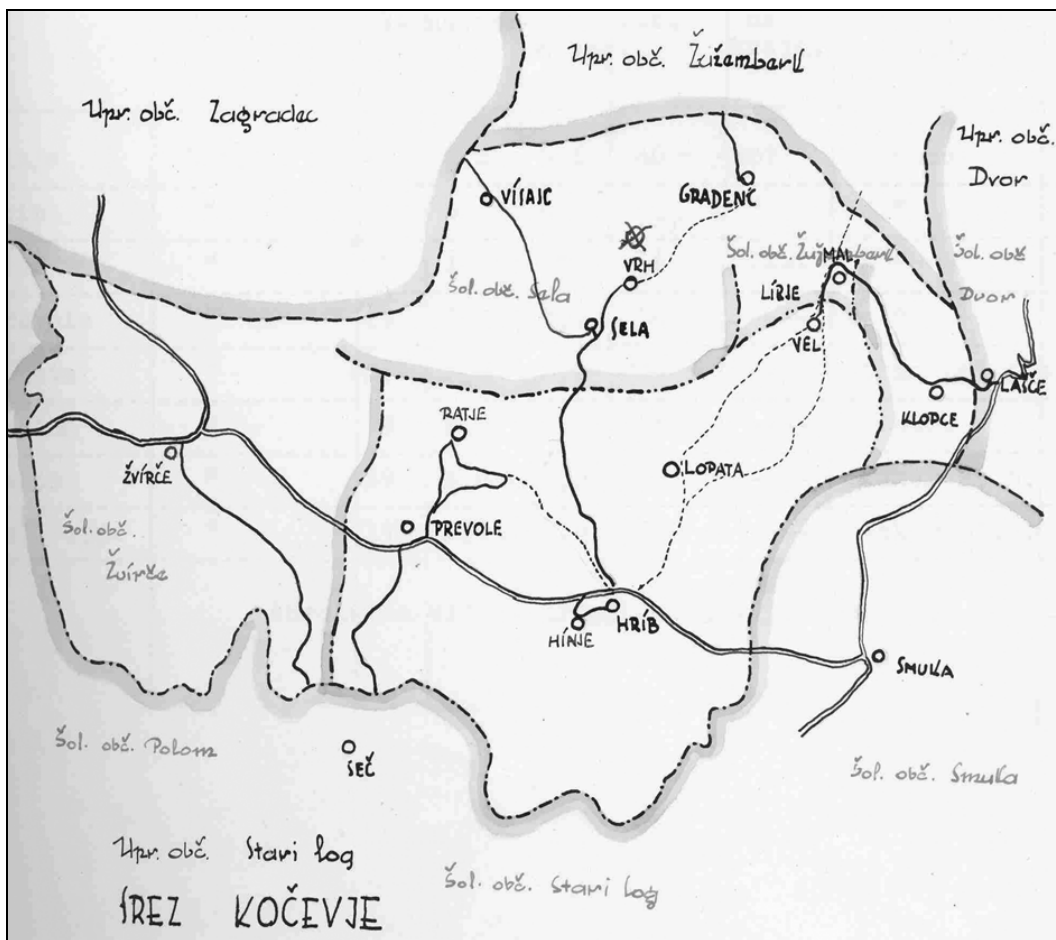
⁸⁰ Popotnikov koledar 1888, str. 70; Beg, Slovensko-nemška jezikovna meja, str. 22–23 navaja opis novomeškega okrajnega glavarstva. Poljanice so dobile šolo 1849, poslopje so 1883 predelali z dotacijo Schulvereina 1000 gld, ki jih ni bilo treba vrniti niti plačevati obresti "dokler ostane podučni jezik nemški." – Premene pri učiteljstvu, UT, 1. 11. 1887, str. 336.

⁸¹ Poleti 1892 so omenjali "g. Jakliča, kateri je sedaj priklopljen kočevskemu okraju." Iz novomeškega okraja, UT, 16. 8. 1892, str. 224–225.

⁸² Premene učiteljstva, UT, 1. 11. 1886, str. 336.

⁸³ SŠM, dokumentacijska mapa OŠ Smuka (Kočevje). Ciril Muc, Kratek oris zgodovine in razvoja drž. ljudske šole na Smuki, 21. 12. 1939. – V tem zapisu je napačno zapisan učitelj Franz Kugler kot "H. Kugler", kar je povzel tudi zapis v Dolenjskem listu 2001.

⁸⁴ ZAL, NME 14, Indeks, Delovodnik 1888: 24 (9. 1. 1888) – "Gemeinden Vorstehung in Langenthon am 9/1 1888 Z. 13 / zeigt an, das am 6. d. Mts., der dortige Lehrer Franz Kugler auf dem Wege von Hinnach nach Langenthon im Schnee erfroren ist."

Na skici šolskega okoliša Hinje je označena pot do 5 km oddaljene Smuke, ki je bila v zimski noči 1888 usodna za učitelja Kuglerja (SSM, dokumentacijska mapa Hinje, Črtež šolske in upravne občine Hinje, ok. 1930).

stroške.⁸⁵ Že prej pa so šolske oblasti poskrbele za naslednika na učnem mestu na Smuki. Tako so med prostimi učiteljskimi mesti še v isti januarski številki učiteljskega lista 'Laibacher Schulzeitung' leta 1888, ki je prinesla poročilo o nenavadni smrti učitelja v kočevskih gozdovih, tudi objavili razpis Okrajnega šolskega sveta v Novem mestu. Do konca januarja so zbirali prošnje za prosto učiteljsko mesto na enorazrednici na Smuki z letnimi

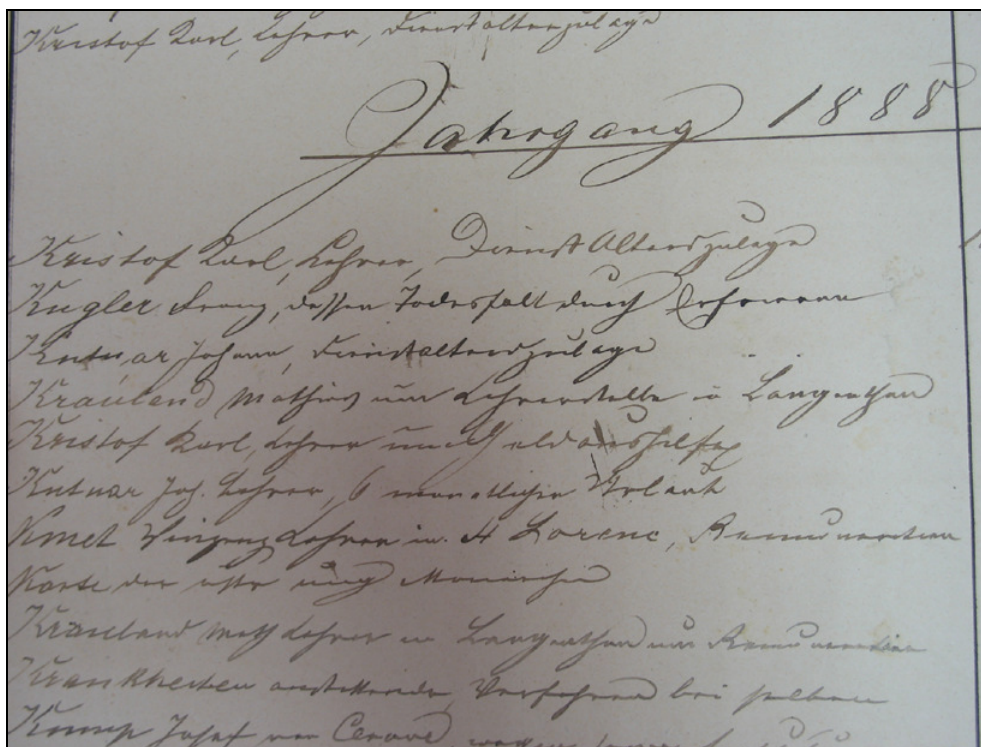
dohodki 400 gld, dodatkom za vodenje 30 gld in stanovanjem.⁸⁶ Službo na šoli s 30 učenci in 29 učenkami je kot definitivni učitelj v IV. plačilnem razredu dobil dotedanji drugi učitelj na dvorazrednici v Koprivniku/Nesselthal Matija/Mathias Krauland (roj. 1864 v Gorenji vasi). Krauland je dosegel definitivnost (stalno namestitev) konec leta 1886, takrat kot Kugler.⁸⁷ Tudi Krauland je bil Kuglerjev malo mlajši vrstnik in skupaj s svojim sošolcem in rojakom Jaklitschem le eno leto za njim na učiteljskišču, kjer je maturiral leta 1883⁸⁸ in vstopil v učiteljsko službo. Dokler ni Krauland 21. marca 1888 pričel z delom kot novi učitelj, na šoli na Smuki ni bilo pouka. Na tem delovnem mestu je nato vztrajal skoraj pet let.

⁸⁵ ZAL, NME 14, Indeks 1888 (Kugler F.); Delovodnik, 1888; 144, 196, 235, 276. – O zadnjem dopisu Deželnega šolskega sveta 23. 4. 1888 št. 276 o 104 gld 50 k kot pogrebnih stroških so z Okrajnega šolskega sveta v Novem mestu obvestili očeta ponesrečenega učitelja. Deželni zakon z dne 29. 4. 1873 o pravnih razmerah učiteljev je namreč v § 79. določal, da pripada dedičem za umrlim službujočim učiteljem – če njegova zadnja plača ni preseгла 600 gld in tudi zapuščine ni bilo dovolj za poplačilo stroškov bolezni in pogreba – četrtina letne plače "kakor četrtletina za pogreb" (als Conduct-Quartal). – Heinz, *Zbirka zakonov*, str. 500–501. – Za zavzeto strokovno diskusijo o tem se zahvaljujem kolegici Meti Matijević, arhivski svetovalki iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana, enota Novo mesto.

⁸⁶ Erledigte Lehrstellen. Krain, LSch., 25. 1. 1888, str. 32. – Prim.: ZAL, NME 14, Indeks 1888 (Krauland M.); Delovodnik, 1888; 205, 215.

⁸⁷ Veränderungen im Lehrstande, LSch, 25. 11. 1886, str. 341. – Prim.: ZAL, NME 14, Indeks 1888 (Krauland M.); Delovodnik, 1888; 205, 215.

⁸⁸ Čopič, *Sto let ljubljanskega učiteljskišča*, str. 127.

Črka "K" v indeksu k delovodniku Okrajnega šolskega sveta Novo mesto leta 1888 z zaznamkom Kuglerjeve smrti in začetkom delovanja njegovega naslednika Matije Kraulanda (ZAL NME 14, indeks).

Nagrobnik učitelju, pokopanemu daleč od njegove domovine Štajerske

In kako je nesrečni prvi redni učitelj na Smuki dobil nagrobnik, ki je v začetku 21. stoletja nemara redka materialna priča o nemškem imenu ene od kočevarskih vasi in o nekdanji šoli v tem v kraju? Konec 19. stoletja ni bilo nič nenavadnega, da so učitelji kazali stanovsko samozavest in društveno povezanost tudi s tem, da so svojim pokojnim kolegom družno postavili nagrobni spomenik. Med lesenimi in železnimi križi pa tudi med gomilami brez posebnih oznak so bili kamniti učiteljski nagrobniki na vaških pokopališčih ugleden spomin na šolnike,⁸⁹ od katerih so nekateri umrli v kraju službovanja, s katerim niso imeli rodbinskih zvez. Tako so se za postavitve Kuglerjevega nagrobnika zavzeli v učiteljskem društvu v kočev-

skem okraju. Nemške šole v okraju Kočevje so imele julija 1892 prvič uradno učiteljsko konferenco le za šole z nemškim učnim jezikom tega okraja, ki so se jim pridružili tudi učitelji na takih šolah v okrajih Novo mesto in Črnomelj. Ta delitev uradnih učiteljskih zborovanj po jezikovnem načelu je bila v veselje tako nemškemu kot slovenskemu učiteljstvu. Na tej konferenci v Kočevju je po poročilu v mesečniku nemškega Kranjskega učiteljskega društva, ki je izhajal v Ljubljani, aktivno sodeloval pri temi o šolskih vrtovih tudi "Herr Lehrer Krauland von Langenthon"⁹⁰ – g. učitelj Krauland s Smuke. Morda so prav te povezave učiteljev nemških šol iz vseh treh političnih okrajev, ki so obsegali področje naselitve Kočevjarjev, pripeljale do uresničitve pobude za spomenik ponesrečenemu učitelju ene od nemških šol v okraju Novo mesto.

Postavitve nagrobnega spomenika pojasnjuje dopis v 9. številki (1892) mesečnika 'Laibacher Schulzeitung' o zborovanju Učiteljskega društva Kočevje 30. avgusta v prostorih tamkajšnje gimnazije. Tedanji učitelj na Smuki Mathias Krauland

⁸⁹ Tudi v novomeškem okraju so poldrugo leto po smrti rajnega kolege J. Ancelja postavili člani novomeškega učiteljskega društva spomenik, ki ga je izklesal domači kamnosek Lukšič iz Drske. Ancelj je bil rojen v Suhorju 1865, maturiral na učiteljskišči v Ljubljani 1888, umrl kot učitelj v Podgradu aprila 1891. Kot so zapisali, je bil dolgo časa brez spomenika, saj je počival "ze skoraj poldrugo leto v hladni zemlji". Tako je bila postavitve spomenika Kuglerju toliko bolj pozna. Prim.: Iz novomeškega okraja (Anceljev spomenik), UT, 16. 9. 1892, str. 253. in UT, 16. 5. 1891, str. 157–158.

⁹⁰ Zuschriften. Gottsche am 10. Juli., LSch, 15. 7. 1892, str. 111–112. "... Herr Lehrer Krauland von Langenthon ...". – Kasneje je šola na Smuki spet sodila v šolski okraj Novo mesto. Stalež šolstva in učiteljstva v Sloveniji, 1923, str. 85.

je poročal o zbiranju prispevkov za postavitev nagrobnika kolegu Franzu Kuglerju, ki se je ponesrečil januarja 1888 na poti iz Hinj proti Smuki. Vodja nabirke je bil Kuglerjev vrstnik, ki je obiskoval učiteljske le leto za njim in bil od marca 1888 nato njegov naslednik na šoli. Predstavil je do tedaj zbrano vsoto 40 goldinarjev, ki je omogočila sklep za naročilo *"prostostoječega, piramidalnega nagrobnika"*. Tega so se namenili postaviti še tisto jesen na pokopališču v Starem Logu, *"kjer ponesrečeni leži pokopan daleč od svoje domovine Štajerske"*.⁹¹ Pri zbiranju denarja v ta namen so sodelovali tudi slovenski učitelji iz novomeškega učiteljskega društva. Na njihovem zborovanju 2. junija 1892 v Dolenjskih Toplicah je predsednik F. Koncilijski toplo priporočil okrožnico *"kočevskih gg. tovarišev"*, ki so povabili tudi slovensko učiteljstvo k zbiranju prispevkov za nakup *"prilичnega nagrobnega spomenika pred leti v hudej zimi ponesrečenemu tovarišu Kuglerju."* Ker je bil pokojni *"kot vrl značaj še vsem v dobrem spominu, se vse zbrano učiteljstvo temu pozivi z veseljem odzove."* Tako je zapisal v poročilu tajnik Matija Hiti,⁹² ki je kot mlad učitelj pred tem poučeval v njegovi soseščini na šoli Dolnja Topla Reber, torej tudi v občini Smuka.

Učiteljstvo je izpeljalo svoj sklep in spomenik učitelju Kuglerju so postavili na pokopališču v Starem Logu nemara že jeseni 1892 ali morda do pomladi naslednje leto. Navadno so postavitev spomenika sklenili s primerno prireditvijo. Kakšne so bile tedaj pri nas slovesnosti ob postavitvi spomenika učitelju, nam kaže sočasni primer z Notranjske. Nič nenavadnega ni bilo, da je trajalo nekaj let, da sta stanovska zavednost in solidarnost učiteljstva zbrali dovolj denarja za spomenik. *"Kakor se bomo sami med seboj čislali in spoštovali, tako nas bodo i drugi"*, so zapisali ob slovesnosti oktobra 1892 v spomin pred šestimi leti umrlega kolega na Postojnskem. Zbrali so se najprej k slovesni zadušnici v domači cerkvi, *"potem je šel sprevod s šolsko mladino na čelu na pokopališče"*. Tam je stal nov spomenik, kamnita *"štirioglasta piramida visoka kot srednje velik človek"*. Ob spomeniku je spregovoril pokojniku v spomin eden od dvanajstih zbranih učiteljev. Svoj nagovor je končal: *"Tu ob tvojem grobu stoječi kolege bomo delovali po svoji moči za uresničenje istih uzorov, katere bi bil ti gojil, ko bi ti bil Vse-*

mogočni podaljšal življenje." Po *"Z Bogom!"* so zapeli nagrobno, šolska mladina je položila na grob dva sveža venca, nato so se še enkrat po tihem poslovili od pokojnika in odšli s pokopališča k skupnemu obedu. Tam je bilo med izborna postrežbo tudi mnogo napitnic. *"Napivali"* so spominu pokojnika, njegovim domačim ter zbirateljem in darovalcem za spomenik.⁹³ Slovesnost ob postavitvi spomenika Franzu Kuglerju morda ni bila tako bogata kot tista, namenjena učitelju iz ugledne družine s Postojnskega, ki so ga pokopali v rodnem kraju, a je najbrž zbrala nekaj učiteljstva s Kočevske in morda še Dolenjske ter krajane in posebej učence s Smuke.

Nagrobni spomenik učitelju Kuglerju na pokopališču Stari Log je iz svetlega kamna, piramidalno zaključen in prosto stoječ z vklesanim velikim križem in z napisom. Sestavljata ga dobrih 32 cm visok kvadrast podstavek, oblikovan kot cementna plošča sloneča na večjih kamnih in piramidalen nagrobni kamen. Ta je postavljen na sredo 56 cm x 42 cm velikega podstavka tako, da je nagrobni kamen spodaj velik 36,4 x 20,8 cm, nato pa se polagoma zožuje ter je tako gornja širina le še 28,4 cm x 19 cm, tako da predstavlja čelo spomenika širša napisna plošča. Nagrobni kamen je zgoraj prirezan v obliki dvokapnice (vsaka polovica je na skupno širino 19 cm dolga 16 cm), kar čelno in zadnjo stran kamna poviša še za 8 cm. Skupaj je nagrobni kamen visok en meter, s podstavkom vred pa kakih 132 cm, kar lahko ocenimo za običajno višino nagrobnikov na tem pokopališču.

+
RUHESTÄTTE
des
FRANZ KUBLER
Lehrer in Langenton;
verunglückt am 6. Jänner 1888
in seinem 27. Lebensjahre.

Gewidmet von seinem Collegen.

Na nagrobniku sta z velikimi črkami izpisana "RUHESTÄTTE"/"Počivališče" (v smislu zadnjega počitka v grobu) in njegovo ime in priimek. A vse kaže, da napis ni brez napak. Nemara je že kamnosek tretjo črko v učiteljevem priimku izklesal napačno: namesto "B" bi moral biti "G", saj se je ponesrečeni učitelj pisal KUGLER in to brez dvomov in izjem v vseh dostopnih dokumentih in sočasnih zapisih. Zanimivo pa je nepopolno tudi ime kraja, v katerem je Kugler učiteljeval: Lan-

⁹¹ Zurschrift. Gottschee, 10. September 1892. (Lehrer-Vereinsversammlung.), LSch, 15. 9. 1892, str. 144.

⁹² M. H. (Matija Hiti), Iz novomeškega šolskega okraja, Popotnik, 10. 6. 1892, str. 174. – Prim. o M. Hitiju: Boris Rozman, Dokument iz zapuščine nadučitelja Matije Hitija iz Doba pri Domžalah, Šolska kronika, 25, 1992, 129–132; isti, Arhivska zapuščina nadučitelja (šolskega upravitelja) Matije Hitija iz Doba pri Domžalah, Arhivi, 1991, str. 90–91.

⁹³ Iz postojnskega okraja 20. vinotoka, UT, 16. 11. 1892, str. 308–309. Zapis predstavlja slovesnost ob postavitvi spomenika mlademu učitelju v rojstnem Orehku pri Postojni. Andrej Križaj (1862–1886) je služboval le dve leti na šolah v Trnju in na Lozicah.

genthon je izklesan brez črke "h", kar kot 'Langenton'. A težko bi ocenili, da v eni črki napačno izklesani priimek, ki ostaja že več kot stoletje brez korekture, priča tudi morda o kakšnem premalo poučenem podeželskem kamnoseku ali o klesarju, ki ni poznal lokalnih značilnosti. Lahko je za domačo rabo ustrezal že poenostavljen zapis imena kraja, za učitelja pa so ob postavitvi spomenika že pozabili kako točno se je pisal.

Nagrobnik ponesrečenemu učitelju Franzu Kuglerju so na pokopališču v Starem Logu nekaj let po njegovi smrti postavili učiteljski kolegi s Kočevskega in okraja Novo mesto (foto: B. Šuštar, 2006).

Primerjava z drugimi nagrobniki pokojnih iz istega kraja na tem pokopališču pokaže, da je bil kraj zapisan tudi drugje brez črke "h" (torej Langenton) in torej tak napis pri učitelju Kuglerju ni posebna izjema. Pri tem seveda uradno ime kraja ni vprašljivo, saj je v dokumentih vedno uporabljeno ime "Langenthon", kaže pa vsaj na pokopališču na splošno udomačen poenostavljen zapis kraja. Vsaj trije nagrobniki na tem pokopališču pa imajo na čelni strani napisne plošče desno spodaj vklesano tudi "A. Plesche", kar lahko razberemo kot podpis kamnoseka, ki je nemara izdelal tudi Kuglerjev nagrobnik. Tudi brez podrobne analize črk napisov lahko vidimo, da sta značilni črki "g" in "l" pri enem od podpisanih spomenikov (na leta 1903 umrlem domačinu s

Smuke) povsem enaki kot pri spomeniku učitelja, tak pa je tudi napis "Gewidmet".⁹⁴ Kuglerjevi učiteljski tovariši z nemških šol na Kočevskem, ki so v sodelovanju s slovenskimi učitelji novomeškega šolskega okraja z zbranim denarjem poskrbeli za postavitve spomenika, so svojo donacijo tako tudi zapisali na ta svoj dar, posvečen njihovemu kolegu.

Od drugega učitelja na Smuki do ukinitve šole

Kuglerjev naslednik Mathias Krauland je učiteljeval na Smuki do 16. januarja 1893, nakar so bili učenci spet nekaj časa brez pouka do nastopa tretjega učitelja. To je bil Rudolf Schlenz (roj. 1874 v Kočevju), ki je na svojem prvem delovnem mestu poučeval le v šolskem letu 1893/94 od srede oktobra do srede avgusta, nato pa je učil na štiri-razredni deški ljudski šoli v rojstnem Kočevju.⁹⁵ Veliko bolj vztrajen je bil naslednji učitelj Josip Samide, ki je pričel službovati na šoli na Smuki po končanem učiteljišču in bil od 1. oktobra 1894 naprej nato desetletja tamkajšnji učitelj.⁹⁶

In kakšno je bilo politično razpoloženje na Smuki? Nekaj malega o idejni usmerjenosti kraja vemo za začetek 20. stoletja in iz tega lahko vsaj nekoliko sklepamo, da so bile dve desetletji prej – v Kuglerjevem času – razmere nemara še bolj tradicionalne. Če so v Valvasorjevem času veljali Kočevjarji za pobožne, pa je postalo do začetka 20. stoletja to manj izrazito. Vsaj če bi sodili po politični usmerjenosti. A v občini Smuka v žužemberškem sodnem okraju, ki je sodila v nemški volilni okraj na Kočevskem, se je katoliška politična usmeritev obdržala še leta 1907. O tem lahko sodimo, ker je ob takratnih državnozbornih volitvah kandidat krščanske Kmečke zveze prof. Josef Obergföll zmagal tu in v treh drugih naseljih na severu (Polom, Stari Log, Mala Gora) ter v Poljanah in Črmošnjicah na skrajnem vzhodu Kočevske. So pa nastopali v tedanjih političnih združenjih tudi šolarji, saj so bili v predvolilnem času leta 1907 v šoli v Starem Logu zaradi klicev "Živela kmečka zveza!" po pouku zaprti skoraj vsi otroci iz Novega Loga, katerih starši so bili v kmečki zvezi. Na Smuki je tako npr. liberalni kandidat dobil le 26 glasov, katoliški pa 105 (a v celem volilnem okraju le 32% glasov). Tako je liberalni kandidat

⁹⁴ Npr. nagrobnika v Starem Logu ob severni strani pokopališkega zidu: Johann Morscher, Langenton št. 5, † 1903 (s podpisom kamnoseka A. Plesche); Johann Petsche, Langenton št. 62, † 1902. – A. Plesche je podpisal tudi na paru sorodnih nagrobnikov družine Samide s pokojniki iz let 1901, 1925 in 1906, 1921. Pri tem so najbrž spomenikoma, postavljenima v začetku 20. stoletja, nato še dopisali napis.

⁹⁵ *Popotnikov Koledar 1895*, str. 73.

⁹⁶ *Popotnikov Koledar 1888*, str. 54, in 1889, str. 67.

knez Karel Auersperg drugod v tem volilnem okraju prejel več podpore in postal z nad 68% glasovi kočevski državnozborski poslanec.⁹⁷

Ko je Ante Beg na 1. obrambnem tečaju julija 1910 zatrdil, da *"ne mislimo Kočevarjev posloveniti"*, je omenil tudi *"žalostno dejstvo"*, da sta tedaj škofijski ordinariat in deželni šolski svet *"nekako"* tekmovala z namestitvijo čim večjega števila nemških duhovnikov in učiteljev na Kočevskem. Tam tedaj slovenskih učiteljev ni bilo več, le kakšnega duhovnika so poslali za kazen med Kočevarje. Prej pa je bilo drugače. *"Pred desetletji je kočevske župnije upravljala večina slovenskih duhovnikov, v šolah pa so poučevali večinoma slovenski učitelji."* Kot je ugotavljal, so bili Kočevarji z obojimi zadovoljni, ker so obvladali nemščino in se niso ukvarjali s politiko.⁹⁸ Gotovo je na nameščanje učiteljev vplivalo tudi dovolj kandidatov med učiteljišniki za ta poklic iz vrst Kočevarjev, ki so se radi vračali v domače kraje. Kot kaže primer šole z nemškim učnim jezikom na Smuki, so prvemu učitelju, kot lahko sodimo, Nemcu s celjske okolice na Spodnjem Štajerskem, sledili na tej kočevarski šoli domačini.

Četrty učitelj na šoli Smuka, Josip Samide, je bil Schlenzov rojak in vrstnik, saj je bil rojen v Koflerjih (Koflern/Koblarji) pri Kočevju istega leta 1874 kot njegov predhodnik. Prvo šolsko leto 1894/95 je Samide kot dvajsetletni učitelj poučeval 40 dečkov in 32 deklic, v ponavljalni šoli pa je imel enega dečka in dve deklici. Učiteljski strokovni (*"usposobljenostni"*) izpit je opravil že 1896 in bil naslednje leto definitivno nameščen na tej šoli.⁹⁹ Učitelj in šolski upravitelj Samide je bil kot domačin¹⁰⁰ na tej šoli kar vsa leta svoje delovne dobe, in kaže, da je imel veliko veselja s šolskim vrtom.

Po prvi svetovni vojni je na delo šole na Smuki vplivala ureditev manjšinskega šolstva, ki je določala zadostno število učencev (vsaj 30, izjemoma vsaj 25) in vpisovanje v nemške manjšinske oddelke. Kot kaže v gradivu podrobneje predstavljen primer z bližnje šole Polom, smo v splošnem duhu nestrpnosti v letih med obema vojnoma tudi pri nas spodbujali pouk "državnega jezika".¹⁰¹ Po letu 1919 je bil na Smuki pouk v nemškem učnem jeziku, slovenščino pa so poučevali od 5–7 ur tedensko. Podobno je bilo na še 16 drugih eno-

razrednicah na Kočevskem. A do let pred drugo svetovno vojno so se razmere že spremenile v korist slovenskega pouka.¹⁰²

V šolskem letu 1923/24 je imela šola naslov Smuka 63 in stavba je stala na parc. št. 58–58/1 je bilo stavbišče, 58/2 šolski vrt s površino 2 ara (leta 1934 se omenjajo 3 ari) in 29 m² z 12 drevesi, ograjen s krajniki. Leta 1939 je bil šolski vrt, ki se je razprostiral na jugozahodni strani za šolo, urejen kot sadni vrt, za katerega je skrbel takratni šolski upravitelj. Učilnica v že leta 1882 zgrajeni šolski stavbi je bila visoka 3 m, dolžine 6,7 m in širine 5 m ter je imela tri okna, obrnjena proti jugozahodu. V šoli je bilo tudi primerno stanovanje za učitelja / šolskega upravitelja. Obsegalo je kuhinjo (3,7 m x 2 m) in dve sobi (4,7 m x 3,9 m in 4,7 m x 2,7 m). Vsi prostori so bili visoki skoraj 3 m. Šolski pouk je bil poldneven, posebej za slovenski in posebej za nemški oddelek,¹⁰³ dokler ni bil slednji ukinjen.

V šolskem letu 1928/29 je bilo šoloobveznih otrok 33, konec 30. let je v eni učilnici obiskovalo pouk dopoldne 16 otrok, popoldne pa 21. Šolski upravitelj Josip Samide je aprila 1929 v statističnem 'šolskem listu'¹⁰⁴ predstavil tudi štiri znamenite osebnosti, ki so se šolale na tej šoli. Vsaj enega, če ne dva, je poučeval prav prvi učitelj Franz Kugler. Tako sta omenjena dva poznejša notarja, ki sta obiskovala to šolo: med 1885 in 1888 je bil to Alojzij Kraker (ta je omenjen v šolskem letu 1885/86 v II. oddelku te šole) in nato od 1888 do 1894 Josip Fink. Druga dva zapisana med 'znameniteži' pa sta bila sinova dolgoletnega šolskega upravitelja Josipa Samide: računski uradnik Valter Samide (na šoli 1903–1910) in inženir Josip Samide (na šoli 1905–1911).¹⁰⁵

V povzetku iz šolske kronike šole na Smuki, napisanem leta 1939, je med posebnostmi za hudo sušo poleti 1922 naveden 3. aprila 1932 tudi požar. Ta je izbruhnil v hiši št. 44, v kateri je stanoval upravitelj in imel tam tudi pisarno, zato je o šoli ostalo le malo ohranjenega, saj so tedaj *"pogoreli vsi uradni spisi"*.¹⁰⁶ O tem požaru zasledimo vest iz Žužemberka tudi v tedanjem časopisju, ki pa je sumila na požig. Sicer je bilo tedaj takšnih ali dru-

⁹⁷ Trdan, Rdeči in črni, str. 40–41.

⁹⁸ Beg, *Slovensko-nemška jezikovna meja*, str. 23.

⁹⁹ Ročni zapisnik 1914–1915, str. 45.

¹⁰⁰ Josef/Josip Samide, rojen 5. 5. 1874 v Koblarjih pri Kočevju, umrl 21. 5. 1950 v Gradcu. Tako rojstni kraj kot priimek Samide, ki je bil razširjen tudi vaseh Stari Log in Kletsch, pa tudi 1885/86 v šolskem okolišu šole na Smuki, kažejo na domače območje učitelja Josefa Samide. Priimek Samide je bil namreč po napisih na nagrobnikih na pokopališču v Starem Logu doma tudi v vaseh Stari Log št. 56 in Kletsch št. 7.

¹⁰¹ Prim. op. 34.

¹⁰² Ostanek, Manjšinsko šolsko vprašanje, str. 9–10. Primerjava stanja šolstva 1919 in dvajset let zatem kaže na slovenizacijo šol. Leta 1939 je bil na šoli Smuka le en oddelek s slovenskim učnim jezikom. *"Ker ni dovolj pravih Nemcev, je bil nemški oddelek ukinjen"*. Ostanek, *Situacijsko poročilo*, str. 18.

¹⁰³ Ferenc, Usoda šol, str. 157. – SŠM, dokumentacija, dokumentacijska mapa OŠ Smuka.

¹⁰⁴ Prim.: B. Šuštar, Šolski list.

¹⁰⁵ SŠM, arhivska zbirka, Šolski list OŠ Smuka 1929. – *Prvo skupno poročilo* 1888, str. 19.

¹⁰⁶ SŠM, dokumentacija, dokumentacijska mapa OŠ Smuka: C. Muc, Kratek oris zgodovine in razvoja drž. ljudske šole na Smuki, 21. 12. 1939.

Leta 1882 zgrajeno šolsko poslopje Smuka/Langenthon na fotografiji okoli leta 1930 s slovenskim napisom v latinici in v cirilici (SŠM, fototeka, OŠ Smuka).

gačnih požarov v različnih krajih na Slovenskem več in so pritegnili pozornost bralcev. Nadučitelj Samide je v tem zapisu dobil kar "slovensko varianto" priimka, ki je sicer ne najdemo v uradnih dokumentih. "Ob 11. ponoči je nastal požar pri g. Zamudi, nadučitelju na Smuki, ko je bil gospodar že v postelji in druga družina odsotna. Ogenj je objel v hipu stanovanjsko hišo in gospodarsko poslopje in oboje uničil do tal. Hiša, ki je bila sicer nova, je bila lesena. Ker pa v obližju ni gasilcev, je šlo do temeljev. Enako bi šla šola in del vasi, če bi ne bilo ono noč deževalo."¹⁰⁷ Kmalu zatem se je dolgoletni šolski voditelj Josip Samide upokojil. V zgodnjih tridesetih letih (1933) sta poučevala na šoli na Smuki najprej Amalija Zajc, nato še Franc Kimovec.¹⁰⁸ V začetku januarja 1934, ko je bil Samide že upokojenec, bivajoč v bližnjem Starem Logu pri Kočevju in je poučevala na šoli na Smuki Melita M. Petelin, so na šolskem vrtu omenjali devet še njegovih čebelnih panjev.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Požar, Žužemberk, 6. aprila. *Slovenec*, 7. 4. 1932, str. 3.

¹⁰⁸ SŠM, arhivska zbirka, JUU, sekcija za dravsko banovino, fasc. 52. Stalež učiteljstva v dravski banovini, tipkopis (s. d., zgodnja trideseta leta), str. 102 in Stalež učiteljstva v dravski banovini, stanje 1. 9. 1933 (tipkopis), str. 144. Seznama dajeta vtis, da se je učiteljici pridružil pred 1. 9. 1933 še učitelj in sta tedaj oba službovala na Smuki. Kimovčovo službovanje omenja tudi zapis J. Škufca v Dolenjskem listu leta 2001.

¹⁰⁹ SŠM, dokumentacijska mapa OŠ Smuka, Poročilo o stanju in oskrbovanju šol. vrta in zemljišča (30. leta). Devet panjev s premakljivim satovjem "last upok. šol. upravitelja Samide-a." Stalež 1934, str. 250.

Smuka je bila v pregledu šolstva leta 1934 predstavljena kot vas na višini 504 m, z 223 prebivalci in z dvooddelčno šolo, na kateri sta poučevala Melita Petelin (dodeljena iz Banjaloke) in Ivan Sumperer (dodeljen iz Stare cerkve). V šolski stavbi, kakršna je bila zgrajena ob začetkih takajšnjega šolstva, je bila le ena učilnica in eno stanovanje. Verouk je poučeval kaplan iz 5,3 km oddaljenega Starega Loga, kjer je bil tudi sedež župnije, občine in pošte.¹¹⁰ V šolskem letu 1934/35 se omenja na šoli že učiteljica Helena A. Modic.¹¹¹ V namestitvah slovenskih učiteljev lahko vidimo tudi prizadevanja slovenske šolske uprave za (delno) slovenizacijo nemških šol na Kočevskem. Kot šolski upravitelj je pred vojno v šolskem letu 1940/41 poučeval Ciril Muc, ki je bil na šoli že pred letom 1940. Učiteljske je končal leta 1935 in je bil po pričevanjih Belokranjec. Učil je v slovenščini v skladu z manjšinam ne preveč naklonjeno zakonodajo, kar kočevskim Nemcem ni bilo po volji.¹¹² Na šoli so aprila 1929 imeli 33 šoloobveznih otrok. Konec 30. let je bilo na šoli 37 otrok, ki so imeli eno učilnico in eni obiskovali dopoldanski pouk (16), drugi pa popoldanskega (21). V

¹¹⁰ Stalež 1934, str. 95. Kaplan je bil Janko Oražem.

¹¹¹ Učiteljski kalendar 1935, str. 249 (Srez Kočevje).

¹¹² Čopič, Sto let ljubljanskega učiteljskega, str. 151. – Škufca, Smuka, str. 11. Tam omenja, da je bil C. Muc po vojni upravitelj na šoli Telče in nato zaposlen v zavodu na Dobu.

šolskem letu 1940/41 je bilo na šoli 38 učencev in učenk, od tega jih je bilo 22 nemške narodnosti.¹¹³

Pričetek vojne je že v zimi 1941/42 prinesel preselitev večine nemških Kočevarjev na novo mejo nemške države v brežiško Posavje, od koder so morali prej oditi s svojih domov slovenski izgnanci. Kočevarji so se ob koncu vojne od tam umaknili v Avstrijo, Nemčijo in nato v Ameriko ali drugam. V šolskem letu 1941/42 je bil na šoli na Smuki le en kombiniran slovensko-nemški oddelek, po preselitvi nemških Kočevarjev pa je bil nemški manjšinski oddelek 31. avgusta 1942 tudi uradno ukinjen.¹¹⁴ A do takrat je bil v italijanski ofenzivi 15. avgusta 1942 požgan tudi večji del vasi, šolo pa so pustili, saj sta tam bivali ženi dveh učiteljev, ki sta bila internirana v Gonarsu.¹¹⁵

Leta 1941 je bilo v predvojni občini Stari Log 656 hiš s 1928 prebivalci, od katerih jih je bilo izseljenih 1860, ostalo pa jih je 68. Po tej preselitvi nemškega prebivalstva je bilo sredi julija 1945 na skoraj enakem obsežnem območju Krajevnega narodnoosvobodilnega odbora Smuka od nekdanj 537 hiš uporabnih za stanovanje le še kakih 5% (t. j. 27). V njih je živelo le 65 ljudi. V Smuki bližnjih vaseh Dolnja Topla Reber in Stari Breg so bili porušeni poleg hiš tudi cerkev in šola, nobene uporabne hiše ni imela niti Gornja Topla Reber. V Starem Logu sta bila porušena tudi šola in župnišče, delno porušena pa je bila tudi cerkev.¹¹⁶ Vojna leta so uničila večji del zapuščenih kočevarskih vasi, po vojni pa se je ponekod z novimi priseljenci spet začelo življenje. Na Smuki, kjer je bilo leta 1945 še 12 šoloobveznih otrok, še v šolskem letu 1947/48 ni bilo pouka. V šolskem letu 1948/49 je bilo na šoli 16 učencev (devet dečkov, sedem deklic). V šolskem letu 1949/50 je bilo število prebivalcev šolskega okoliša 93, od tega v Smuki 34. Učiteljica Kristina Stergar je tedaj poučevala 7 dečkov in eno dekle.¹¹⁷

Vas Smuka se je kot del kočevske krajevne skupnosti Stara Cerkev znašla na straneh tiska, ko je ljudi vznemirila načrtovana gradnja sežigalnice odpadkov v nastajajočem krajinskem parku Kočevsko-Kolpa.¹¹⁸ Leta 2001 je prof. Jože Škufca v Dolenjskem listu obudil spomin na šolo Smuka (Langenthon za Kočevarje). Pred 120 letnico, kar je kraj dobil šolsko stavbo, je strnjeno predstavil začetni

razvoj te šole – tudi z omembo nesreče učitelja Kuglerja – ter posebej s prizadevno zbranimi podatki tudi povojni čas. Zavzeto je izbrskal osebna pričevanja o učitelju Cirilu Mucu še pred vojno, o partizanki Darinki Kosi, ki je poučevala krajši čas leta 1944 pet otrok v gornji sobi upraviteljeve hiše, in o učiteljici Kristini Stergar. Ta je prišla jeseni 1948 učiti na šoli Smuka in Polom. Jeseni 1950 jo je nasledil Stanko Dominko (1902–1959), med vojno partizan in nato ranjenec v bolnišnici Franja, ki je kljub zdravstvenim težavam poučeval, dokler ni še pred koncem šolskega leta 1955/56 zaradi bolezni šolo zapustil. Takoj po končanem učiteljskišču je prišla jeseni 1956 na šolo Danica Samec in poučevala na Smuki do aprila 1958, ko je odšla na šolo Borovce. Jeseni 1958 so šolo na Smuki ukinili, otroci pa so začeli obiskovati pouk na šoli v Starem Logu, ki je delovala še do leta 1966. V začetku 21. stoletja je štela Smuka 49 prebivalcev in med njimi je bilo šest šolarjev,¹¹⁹ ki so se vozili k pouku v Kočevje. Nekdanja šola na Smuki in njeni učitelji ter učenci pa postajajo vedno bolj davni spomin.

Ob spomeniku še kakšen spomin na ponesrečenega učitelja

Nekaj spomina na ponesrečenega učitelja Franza Kuglerja s Smuke se je ohranilo tudi med njegovimi sošolci z učiteljskišča. Iz letnika 1882 maturantov ljubljanskega učiteljskišča so bili bolj poznani Janko Toman, ki so mu hvaleč njegovo šolsko, posojilniško in pevsko delo pripravili kot nadučitelju v Moravčah odmevno proslavo 40 letnice učiteljevanja;¹²⁰ Ivan Vogeljik, čipkarski učitelj pri nas in na Dunaju¹²¹ ter 1901–1906 prvi predsednik idrijske podružnice katoliške učiteljske organizacije Slomškova zveza, ter Ljudevit Stiasny, izjemno aktiven učitelj in nato okrajni šolski nadzornik.¹²² Ta je tudi sklical sošolce 2. septembra 1912 v Ljubljano na praznovanje tridesetletnice mature. Zbrali so se k obedu v gostilni Novi svet. To je bila ena od tradicionalnih gostiln ob Gosposvetki cesti, v soseščini gostilne pri Levu, ki je dala današ-

¹¹³ Ferenc, Usoda šol, str. 157. SŠM, dokumentacija, dokumentacijska mapa OŠ Smuka.

¹¹⁴ SŠM, arhivska zbirka, šolski list OŠ Smuka, 1929.

¹¹⁵ Škufca, Smuka, str. 11.

¹¹⁶ Ferenc, Štetje prebivalstva, str. 71, 73, 74.

¹¹⁷ SŠM, dokumentacijska mapa OŠ Smuka, statistični list, 1949.

¹¹⁸ Martin Luzar, Bo Smuka samo še umazan kraj? Dolenjski list, št. 5 (3. 2. 1994), str. 4. – Jože Primc, Zakaj sežigalnica prav na Smuki: kočevski odgovor KS Hinje o možnih lokacijah za sežiganje industrijskih odpadkov. Dolenjski list, št. 9 (3. 3. 1994), str. 6.

¹¹⁹ Škufca, Smuka, str. 11. Med prvimi učitelji omenja po povzetku iz šolske kronike v SŠM le dva: H. (!) Kuglerja in njegovo nesrečno smrt in J. Samide, ki je uredil šolski vrt. – Kristina Stergar (roj. 1921 v Trčovi pri Mariboru). – Danica Samec je od 1951 do 1991 učila na šoli v Velikih Laščah. – Ferenc, Usoda šol, str. 157; SŠM, dokumentacija, dokumentacijska mapa OŠ Smuka.

¹²⁰ 40-letnico službovanja tov. Janka Tomana, nadučitelja v Moravčah..., UT, 13. 7. 1922, str. 2 in Tomanova 40-letnica učiteljevanja, UT, 15. 9. 1922, str. 6.

¹²¹ Ivan Vogeljik (1863–1923) (Ribnikar, Sejni zapisniki, III, 237).

¹²² Ljudevit Stiasny (1862–1936), učitelj na Gorenjskem (Kamnik, Radovljica, Bohinjska Bistrica), od 1901 v Zagorju ob Savi, naslednje leto okrajni šolski nadzornik za krški in litijski okraj (Pavlič, *Sto znamenitih osebnosti*, str. 138–139).

njemu hotelu na tem mestu tudi ime. Gostilna "pri Novem svetu" ("Neuwelt", ljudsko "Najbelt") je bila znana po urejeni Prešernovi sobi¹²³ in prav lahko se je v njej sešlo devet nekdanjih maturantov moškega učiteljskega. ¹²⁴ Od 22 maturantov iz leta 1882 je bilo po treh desetletjih še 13 aktivnih, dva že upokojenca, eden je zapustil učiteljski stan, šest pa jih je umrlo. Od teh je "štiri pobrala učiteljskemu stanu posebno naklonjena sušica", eden je umrl zaradi druge bolezni, eden pa se je "ponesrečil v mrzli zimski noči, ko se je vračal s poseta pri sestri na svoje službeno mesto." Tako se je pri tem srečanju devet skoraj petdesetletnikov spomnilo tudi na pred četrto stoletja preminulega sošolca Kuglerja.¹²⁵

To in pa konec leta 1939 sestavljen povzetek iz šolske kronike – omenjen tudi v nam sodobnem časopisnem zapisu o šoli na Smuki – sta verjetno med zadnjimi, a bolj skritimi zapisi o tem dogodku. Gotovo pa so si domačini in okoličani še nekaj časa pripovedovali zgodbo o nesrečni zimski poti učitelja s Smuke. Poseben spomin nanj je kljub nenaklonjenim vojnim in povojnim časom ohranjen nagrobni spomenik, ki so ga kakšnih pet let po nesreči postavili njegovi učiteljski kolegi na pokopališču v Starem Logu. Nemški napis na nagrobnem spomeniku z omembo učitelja še danes spominja na šolo, od katere ni ostalo prav veliko: od šolske stavbe menda nič, od dokumentov pa komaj kaj. Z napisom "Langent(h)on" na spomeniku pa je hkrati ohranjen še spomin na ta nekdanj kočevski kraj in na njegovo skoraj pozabljeno nemško ime.

¹²³ Staroslav, *Gostilne v stari Ljubljani*, str. 39.

¹²⁴ Zbrali so se *Dragotin Benedek / Karel Benedik*, nadučitelj na Brezovici; *Alojz Kecelj*, učitelj na IV. mestni šestrazrednici na Prulah v Ljubljani; *Ivan Krulec*, vadnični učitelj na štirirazredni deški vadnici pri moškem učiteljskega v Ljubljani; *Gustav Spetzler*, učitelj na štirirazrednici v Trebnjem; *Ljudevit Stiasny*, kot nadučitelj v Zagorju ob Savi na dopustu, da je bil okrajni šolski nadzornik v okrajih Krško in Litija; *Janko Toman*, nadučitelj v Moravčah; *Max Tomitsch*, nadučitelj na zasebni šoli v Sevnici; *Ivan Vogelnic* z dunajskega zavoda za čipkarsko obrt in *Ig. Zupan*. – Tridesetletnico mature, UT, 6. 9. 1912 /str. 3/; Ročni zapisnik 1912/13. – Od teh sta bila Spetzler in Tomitsch od petih maturantov učiteljskega v Ljubljani iz leta 1882, ki so bili nemške narodnosti.

¹²⁵ Tridesetletnica mature, UT, 6. 9. 1912 /str. 3/.– Čeprav je v tem zapisu po dveh desetletjih in pol prvič omenjen Kuglerjev obisk pri sestri v Hinjah, lahko sicer zaupamo navedbi obiska pri tamkajšnjem kolegu učitelju pred nesrečno zimsko potjo, o čemer govori sočasno poročilo iz leta 1888. A morda bi lahko omembo sestre povezali z Juli(an)o Kugler, ki je 1884 na šoli na Smuki poučevala dekliška ročna dela. Prim. op. 59.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SŠM – Slovenski šolski muzej.

Arhivska zbirka.

Dokumentacijska zbirka, dokumentacijske mape šol.

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana.

LJU 198, Učiteljske.

LJU 504, Ljudski popis z dne 31. decembra 1880.

ZAL, NME – Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino, Novo mesto.

NME 14, Okrajni šolski svet Novo mesto.

ČASOPISI

Delo, 1996.

Dolenjske novice, 1888.

Dolenjski list, 1994, 1997, 2001.

Laibacher Schulzeitung (LSch), 1879, 1882, 1888, 1892.

Popotnik, 1892.

Slovenec, 1932.

Slovenski narod, 1882.

Učiteljski tovariš (UT), 1882–1888, 1891, 1892, 1912.

TISKANA LETNA POROČILA IN ŠEMATIZMI

Imenik šolskih oblastev, ljudskih šol, učiteljev in učiteljic na Kranjskem, uredil Jakob Praedika. Ljubljana : Slovensko učiteljsko društvo, 1885.

Popotnikov Koledar za slovenske učitelje 1887 (ur. M. Nerat), Maribor 1887 (tudi: Popotnikov koledar 1888, 1889).

Prvo skupno poročilo ljudskih šol novomeškega okraja. Sestavili učitelji pod vodstvom c. kr. okrajnega šolskega nadzornika (I. Lapajne), Novo mesto, 1888.

Ročni zapisnik z imenikom ljudskih šol in učiteljskega osebja ... za šolsko leto 1912/13. (sest. L. Jelenc). Ljubljana, 1912.

Ročni zapisnik z imenikom ljudskih šol in učiteljskega osebja ... za šolsko leto 1914/1915 (sest. L. Jelenc). Ljubljana, 1914.

Sechster Jahres-Bericht der Steiermärkische Landes-Bürgerschule in Cilli am Schlusse des Schuljahres 1876, Cilli 1876.

Siebenter Jahres-Bericht der Steiermärkische Landes-Bürgerschule in Cilli am Schlusse des Schuljahres 1877, Cilli 1877.

Stalež šolstva in učiteljstva ter prosvetnih in kulturnih ustanov v Dravski banovini. Ljubljana, 1934.

Stalež šolstva in učiteljstva v Sloveniji (ljubljanska in mariborska oblast): sestavili Fortunat Lužar, Rudolf Wagner, Anton Vrabl. Ljubljana, 1928.

Učiteljski kalendar za prostu 1935 godinu. Beograd 1935.

LITERATURA IN TISKANI VIRI

Beg, Ante: *Slovensko-nemška jezikovna meja na Kočevskem*. Ljubljana : L. Schwentner, 1911.

Auersperger, Alenka: *Iskalci grala. Poskus oživljanja nemške manjšine v Sloveniji*, Ljubljana: Modrijan, 2004.

Ciperle, Jože: *Šolska spričevala*. Ljubljana : Slovenski šolski muzej (razstavni katalog 49), 1991.

Čopič, Venceslav (ur.): *Sto let ljubljanskega učiteljskega zbornika*. Ljubljana : Gimnazija pedagoške smeri, 1973.

Ferenc, Mitja: *Kočevska. Izgubljena kulturna dediščina kočevskih Nemcev*, Ljubljana: Zavod R Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine, 1993.

Ferenc, Mitja: Štetje prebivalstva in hiš 15. julija 1945 na območju okrajnega izvršilnega ljudskega odbora v Kočevju. *Kronika* 43, 1995, št. 3, str. 69–75.

Ferenc, Mitja: Usoda šol na nekdanjem nemškem jezikovnem območju na Kočevskem. *Šolska kronika* 4=XXVIII, 1995, str. 148–160.

Ferenc, Mitja; Zupan, Gojko: *Pokopališča in nagrobniki kočevskih Nemcev*. Ljubljana : Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2002.

Heinz, Fr. (ur.), Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem / Handbuch der Gesetze und Verordnungen über das Volksschulen für Krain, Laibach 1895.

Hrovat, o. Florentin, *Novomeško okrajno glavarstvo. Zemljepisno-zgodovinski opis*. Ljubljana : Založba okrajne učiteljske knjižnice Novomeške 1885.

Kordiš, Ivan; Škufca, Irena: *Šolstvo na Kočevskem nekoč in danes*. Kočevje : Muzej, 1995.

Linhart, Wilhelm (Hrsg.): Schulen und Bildungsanstalten der deutschen Sprachinsel Gottschee. *Deutscher Kalender für Krain auf das Gemeinjahr 1889*, Laibach.

Ložar Podlogar, Helena: Vtisi z dolenskih pokopališč. *Tihi pomniki časa. Drobci o šegah slovesov in pokopališki kulturi na slovenskem etničnem ozemlju*. Ljubljana : Forma 7, 1999, str. 133–141.

Ostaneck, France: Manjšinsko šolsko vprašanje na Kočevskem. (str. 1–11). Situacijsko poročilo in naloge učitelja v narodno ogroženih krajih (str. 11–30). *Referati na narodno obrambnem tečaju Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani*. [Ljubljana], 1940.

Ostaneck, France: *Pregled razvoja manjšinskega šolstva na slovenskem ozemlju*, Ljubljana : [Slovenski šolski muzej], 1966.

Ribnikar, Peter: *Sejni zapisniki Narodne vlade Slo-*

vencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918-1921, III. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2002.

Staroslav [Ivan Vrhovnik]: *Gostilne v stari Ljubljani*. Ljubljana : "Jutro", 1926.

Pavlič, Slavica: *Sto znamenitih osebnosti v šolstvu na Slovenskem*, Ljubljana : Prešernova družba, 2000.

Škufca, Jože: Smuka je že 43 let brez svoje šole. *Dolenjski list*, št. 20, 17. 5. 2001, str. 11.

Šuštar, Branko: Šolski list – statistični vir o šolah na področju Dravske banovine v Slovenskem šolskem muzeju. *Arhivi*, 13, 1990, št. 1/2, str. 107–108.

Tomšič, Štefan; Ivanc, Fran: *Kočevsko okrajno glavarstvo. Zemljepisno-zgodovinski opis*. Kočevje : okrajna učiteljska knjižnica, 1887.

Trdan, Vanda: Rdeči in črni. Državnozbornske volitve leta 1907 na Kočevskem. *Kronika*, 43, 1995, str. 38–43.

Trdan, Vanda: Šolstvo na Kočevskem od druge polovice 19. stoletja. *Šolska kronika*, 11 (XXV), 2002, št. 1, str. 35–60.

http://www.gottscheerland.at/gottschee_kultur1.htm (Das Schulwesen des Gottscheer Landes aus dem Buch Gottschee 650 Jahre Gottscheer Volksgruppe).

Z U S A M M E N F A S S U N G

Die Geschichte aus dem Grabmal des ersten Lehrers auf der Schule Langenthon (Smuka) in der Gottschee (Kočevska) um das Jahr 1888

Zu den seltenen erhaltenen materiellen Zeugnissen des Kulturerbes der ehemaligen Sprachinsel Gottschee gehören auch einzelne teilweise erhaltene Friedhöfe. Auf dem Friedhof Alttag (Stari Log) steht ein Denkmal für Franz Kugler, Lehrer im nahe gelegenen Langenthon (Smuka), der noch als junger Mann im Januar 1888 tödlich verunglückte, wie der deutschen Grabinschrift zu entnehmen ist. Das Denkmal wurde von seinen im deutschen Lehrerverein Gottschee zusammengeschlossenen Lehrerkollegen in Zusammenarbeit mit den slovenischen Kollegen aus dem Lehrerverein des Bezirks Rudolfswerth (Novo mesto) errichtet.

Kugler wurde in Pöltschach (Poljčane) in der Steiermark geboren und besuchte zwischen 1875/76 und 1877/78 die bürgerliche Schule in Cilli (Celje). Er lebte in einer Eisenbahnerfamilie in Tüffer (Laš-

ko) und besuchte als Schüler deutscher Nationalität seit Herbst 1879 die Lehrerbildungsanstalt in Laibach (Ljubljana). Auch nach dem bestandenen Abitur blieb er in Krain und wurde im Jahr 1882 erster Lehrer an der einklassigen Schule mit deutscher Unterrichtssprache in Langenthon (Smuka). Der am Rande des Siedlungsgebiets der Gottscheer Deutschen gelegene Ort gehörte Ende des 19. Jahrhunderts zum Bezirk Rudolfswerth (Novo mesto). Sein Lebensweg und die Schulgeschichte des Ortes und dessen Umgebung werden aufgrund der wenigen erhaltenen Dokumente und Kurznachrichten in der slowenischen und deutschen pädagogischen Presse (*Popotnik, Učiteljski tovariš, Laibacher Schulzeitung*) vorgestellt. Kugler unterrichtete etwa 60 Schüler und Schülerinnen, bis er sich in einem strengen Winter auf dem Fußwege von Hinje zum Ort seines beruflichen Wirkens verlor und in der Nacht vom 6. zum 7. Januar 1888 im Schnee erfror. Des ver-

unglückten Kollegen gedachten die Mitschüler der Lehrerbildungsanstalt in Laibach (Ljubljana) noch im Jahr 1912, als sie den 30. Jahrestag ihres Abiturs feierten.

Die beiden Lehrer, die auf Kugler in Langenthon (Smuka) folgten, blieben dort kürzere Zeit (Mathias Krauland 1888-1893, Rudolf Schlenz 1893/94), der vierte Lehrer, Josip Samide, lehrte ab Herbst 1894 bis zu seiner Pensionierung beinahe vierzig Jahre später. Mitte der 30-er Jahre des 20. Jahrhunderts lehrten an der Schule einige Zeit zwei Lehrer an der deutschen und der slowenischen Abteilung, Ende der dreißiger Jahre existierte dort bereits eine Schule mit slowenischer Unterrichtssprache. Nach der Wiederaufnahme des Unterrichts nach dem Zweiten Weltkrieg hatte die Schule in Langenthon (Smuka) bis 1958 noch genug Schüler, danach besuchten die dortigen Kinder die Schule im benachbarten Altlag (Stari Log), bis 1966 auch diese aufgehoben wurde.